

Perspektiva stručnih suradnika o ispadanju učenika iz srednjih škola kao novom socijalnom problemu

GORDANA BERČ*
MARIJANA MAJDAK
GOJKO BEŽOVAN

Studijski centar socijalnog rada
Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu
Zagreb, Hrvatska

Izvorni znanstveni rad
UDK: 371.212 : 371.212.8
doi: 10.3935/rsp.v22i1.1162
Primljeno: srpanj 2013.

Rad se bavi ispadanjem učenika iz srednjoškolskog sustava kroz kratku analizu stanja u Hrvatskoj i Europskoj uniji te kroz prikaz istraživanja koje je provedeno u 32 srednje škole različitih usmjerenja (gimnazije, četverogodišnje i trogodišnje strukovne srednje škole) na području grada Zagreba. Cilj istraživanja bio je proširiti okvir razumijevanja okolnosti i rizika koji dovode do ispadanja učenika iz srednjoškolskog obrazovanja, zatim saznati mogućnosti njihova ponovnog uključivanja u sustav obrazovanja ili u neki od postojećih oblika izobrazbe i zapošljavanja te potaknuti razmatranje prijedloga za razvoj strategija prevencije ispadanja učenika i vraćanja ispalih učenika u sustav obrazovanja. Istraživanje je provedeno anketiranjem stručnih suradnika onih škola koje u svojoj evidenciji imaju učenike koji su ispali iz njihove srednje škole i koji ujedno svakodnevno rade s učenicima u riziku od ispadanja. Prema evidencijama srednjih škola u razdoblju od školske godine 2006./2007. do 2011./2012., najveći udio ispalih učenika u odnosu na upisane evidentiran je u strukovnim školama i iznosi 9-16,2%, pri čemu su učenici bitno zastupljeniji od učenica (do tri puta više). Prema percepciji stručnih suradnika najčešća tri uzroka ispadanja učenika iz srednje škole su negativne ocjene, visok broj neopravdanih sati i problemi u ponašanju učenika. Mogućnosti ispalih učenika da se ponovno uključe u sustav obrazovanja stručni suradnici procjenjuju vrlo slabima, a mogućnosti njihova ulaska u svijet rada slabima. Prema mišljenju stručnih suradnika, preventivne aktivnosti vezane uz ublažavanje rizika ispadanja učenika i smanjivanje broja ispalih učenika iz srednjih škola trebale bi biti usmjerene individualnom radu s učenicom, boljoj suradnji s obitelji učenika i s centrom za socijalnu skrb te pravovremenom otkrivanju rizika od ispadanja. Preventivne aktivnosti bi uz navedeno trebale biti temeljene na timskom radu i poboljšanju suradnje sa službom za profesionalnu orijentaciju. Stručni suradnici ispadanje učenika iz srednjih

* Gordana Berč, Studijski centar socijalnog rada, Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu / Department of Social Work, Faculty of Law, University of Zagreb, Nazorova 51, 10 000 Zagreb, Hrvatska / Croatia, gordana.berc@pravo.hr

škola prepoznaju kao ozbiljan socijalni problem. Stoga, procjenjuju da je u sustav obrazovanja potrebno implementirati više preventivnih programa na nacionalnoj razini u svrhu smanjivanja rizika od ispadanja učenika iz obrazovnog sustava te razvijati strategije za pravovremenu reintegraciju ispalih učenika u sustav obrazovanja i izobrazbe te njihovu adekvatnu pripremu za tržište rada.

Ključne riječi: srednjoškolsko obrazovanje, ispadanje učenika, uzroci, socijalni problem.

UVOD

Definiranje pojma i širi društveni kontekst

Problem ispadanja učenika iz srednjoškolskog obrazovanja u razvijenim zemljama u vrijeme visokih zahtjeva tržišta rada nastalih uslijed ubrzanog razvoja znanosti i tehnologije postaje izazov zbog kojeg svaka država ima razloga planirati mjere prevencije socijalne i ekonomske isključenosti te populacije. Još 1995. godine Schwartz (Dupper, 2003.) konstatira da su socijalni i osobni troškovi ispadanja učenika iz srednjoškolskog sustava značajni te da se s porastom broja osoba koje napuštaju srednjoškolsko obrazovanje povećavaju troškovi sustava socijalne skrbi, zdravstvenog i zatvorskog sustava te da ova populacija manje participira u plaćanju državnih doprinosa i poreza jer na tržištu rada zarađuju oko jedne trećine osobnih prihoda manje od onih koji su završili srednju školu (Dupper, 2003.).

Ispadanje učenika (eng. *dropping-out*) predstavlja prekid obrazovanja učenika koji je upisao srednjoškolsko obrazovanje, a koji isti nije uspješno završio i nije stekao svjedodžbu nego se ispisao prije završetka upisanog srednjoškolskog programa (Rumberger, 2011.). Isti autor navodi da ispadanje učenika valja prepoznati kao **proces** u kojem se razvijaju nepovoljni čimbenici vezani uz obrazovanje učenika i to na osobnoj i okolinskoj, a ponekad i na institucio-

nalnoj razini. Stoga se ispadanje učenika iz obrazovnog sustava ne promatra samo kao zaseban trenutak ili događaj kada učenik napušta školu nego kao cjelokupna dinamika razvoja otežavajućih okolnosti. Šira definicija prekidanja školovanja usmjerava se na definiranje statusa ispalih učenika i navodi da se radi o učenicima koji su napustili normom određeno školovanje koje njima i društvu u cjelini donosi dobrobit, no s obzirom na izostanak završetka obrazovanja izostaje i njegov povoljan učinak, tj. benefit na razini pojedinca i društva (Viadero, 2001.; Finn, 1989., prema Milas i Ferić, 2009.). Uža definicija učenika koji su rano napustili školovanje tumači da se zapravo radi o osobama koje nisu završile započeto obrazovanje stavljajući naglasak na ishod prekida školovanja samo na individualnoj razini (Morrow, 1986.; Montmarquettei sur., 2001., prema Milas i Ferić, 2009.).

Vezano uz korištenu terminologiju o ovom fenomenu vrijedi spomenuti da se u našoj stručnoj i znanstvenoj literaturi koristi nekoliko termina, a to su: rano napuštanje školovanja, prijevremeno napuštanje školovanja, prekidanje školovanja. Strugar (2011.) navodi kako termin prekidanje/napuštanje školovanja nije dobro objašnjen u pedagoškim rječnicima, pa se o tom pojmu govori kao o poremećaju tijekom obrazovanja. U engleskom govornom području osim termina *drop-out*, koji označava više osobne nepovoljne karakteristike učenika koje su doprinijele njegovom ranom napuštanju

školovanja, koristi se i termin *pushout* koji označava školske uvjete i sankcije koji su uzrokom napuštanja školovanja mlade osobe (Dupper, 1994.). U ovom radu koristit će se termin **ispadanje učenika** jer smatramo da on najbolje ocrta ishode mlade osobe koja je prekinula obrazovni proces prije stjecanja svjedodžbe i nije imala mogućnosti povratka u sustav obrazovanja radi nastavka svog obrazovnog puta.

U dokumentima Europske komisije koji analiziraju problem obrazovnih mogućnosti ove skupine i koji se bave strateškim rješavanjem ovog problema u zemljama Europske unije koristi se termin *early school leavers*¹, a koji se nerijetko koristi i u domaćoj literaturi. Koliko je ispadanje učenika prepoznat problem u zemljama Europske unije, govori nekoliko dokumenata koji prate kretanje stope učenika koji su isпали iz sustava srednjoškolskog obrazovanja i koji se bave strategijama za preveniranje ispadanja učenika i programima za ponovno uključivanje u obrazovni sustav učenika koji su isпали iz njega. U dokumentu Europa 2020 - Europska strategija za pametan, održiv i uključiv rast² koji je objavljen početkom 2010. godine ističe se problem ranog napuštanja obrazovanja³ te se zemljama članicama navode preporuke za smanjenje stope ranog napuštanja obrazo-

vanja s tadašnjih 15% na 10%, istovremeno povećavajući udio stanovništva u dobi od 30 do 34 godine koji završava tercijarno obrazovanje s 31% na najmanje 40% koje bi se trebale ostvariti do 2020. godine.

Dokument Europa 2020 ističe da će na nacionalnoj razini države članice EU-a morati:

- osigurati učinkovito ulaganje u obrazovni i sustav osposobljavanja na svim razinama (od predškolske do tercijarne)
- popraviti obrazovne rezultate, dotičući se svakog segmenta (predškolski, primarni, sekundarni, tercijarni) u okviru integriranog pristupa, obuhvaćajući ključne kompetencije, s ciljem smanjenja ranog napuštanja školovanja.

U tom smislu, Europski socijalni fond⁴ zagovara korištenje preventivnih i dopunskih mjera za povećanje doprinosa strukovnog obrazovanja i osposobljavanja u borbi s ranim napuštanjem obrazovanja, kako srednjeg tako i sveučilišnog (Eurofound, 2012.). Najnoviji podaci Europske komisije (2013.) pokazuju da su upravo navedene mjere u pojedinim zemljama Europske unije dale rezultate, osobito u nekim zemljama (Irska, Finska, Portugal). Naime, stopa ispalih učenika je s 14% za 2010., što je bio za tu godinu ukupan prosjek ranog napu-

¹ Vidjeti na primjer, Official Journal of the European Union, 2.3.2013. S druge strane, Strategija obrazovanja, znanosti i tehnologije - Radni materijal, Vlade Republike Hrvatske ne spominje probleme ispadanja iz srednjih škola, vidjeti: http://www.vlada.hr/hr/dodatno/javna_rasprava_strategija_obrazovanja_znanosti_i_tehnologije/strategija_ozt_obrazac_za_sudjelovanje_u_javnoj_raspravi_posjeceno_15_prosinca_2013. Međutim, tijekom javne rasprave o ovoj strategiji autori teksta ukazali su na činjenice ispadanja iz srednjih škola pa je u strategiji kazano: »Nužno je stoga osigurati sustave ranog prepoznavanja rizika napuštanja školovanja, razraditi i uvesti sustave evidencije i praćenja pojave, razviti mehanizme rane intervencije te osigurati postupke ponovnog vraćanja učenika koji su prekinuli školovanje u sustav da bi uspješno završili svoje obrazovanje. Predložene mjere također će biti usmjerene na prevenciju i intervenciju vezanu uz trenutno ispadanje ili prekid obrazovanja (eng. *drop out*).« Vidjeti: Vlada Republike Hrvatske, Prijedlog strategije obrazovanja, znanosti i tehnologije, Zagreb, lipanj 2014.

² <http://www.rsp.hr/ojs2/index.php/rsp/article/viewFile/963/1147>, posjećeno 15. siječnja 2013.

³ Europska se komisija i ranije očitovala o ovom problemu u dokumentu: European Commission (2011.) *Reducing early school leaving. Commission Staff Working Paper*. Accompanying document to the Proposal for a Council Recommendation on policies to reduce early school leaving. [SEC(2011)96], 26 January 2011.

⁴ <http://ec.europa.eu/esf/search.jsp?pager.offset=10&langId=en&mainKeywords=drop-out>, posjećeno 8. travnja 2013.

štanja srednje škole za sve članice, pala u 2012. na 12,8%. Tercijarno obrazovanje je u istoj godini steklo 35,8% stanovništva u dobi 30-34 godine, što je povećanje za 1,2% u odnosu na 2011.

Osim toga, zemlje Europske unije bave se i praćenjem NEET populacije, koja obuhvaća osobe u dobi od 16 do 24 godine koje nisu uključene u obrazovanje, nisu zaposlene te nisu obuhvaćene programima radnog osposobljavanja. Dakle, radi se o specifičnoj, socijalno isključenoj populaciji u koju se najčešće ubrajaju i oni pojedinci koji ispadaju iz sustava srednjoškolskog obrazovanja. Zbog prepoznavanja važnosti ovog problema sve veći broj europskih zemalja za ove skupine razvija posebne programe socijalne integracije i zapošljavanja.⁵

Nadalje, najnovije preporuke Komisije o ulaganju u djecu kako bi se prekinuo krug nezgoda snažno zagovaraju prevenciju, intervencije i dodatne mjere za one koji rano napuštaju školu.⁶ Tome se pridružuje i izvještaj Europskog parlamenta o Paktu o socijalnom ulaganju (European Parliament, 2012.) koji ističe važnost ovog područja za budući razvoj zemalja članica te njima kao i Komisiji preporuča da poduzmu sve moguće mjere glede unapređenja sustava obrazovanja na svim razinama, a posebno se ističe unapređenje srednjeg obrazovanja. Ovakva nastojanja na crti su socijalnih ulaganja (eng. *social investment*) koje promiče europska socijalna politika (Esping-Andersen i sur., 2002.).

Hrvatski kontekst ranog napuštanja školovanja

Problem ranog napuštanja školovanja je prema izvještaju Europske komisije (2013.) u nekim razvijenim zemljama prepoznat kao ozbiljan problem zbog zabrinjavajućeg postotka učenika koji rano ispadaju iz sustava obrazovanja (Malta 29%, Španjolska 15%, Italija 15-16%). Neki domaći autori prepoznaju da je i kod nas potrebno usmjeriti značajnu pažnju na kontekst ranog napuštanja školovanja (Milas i Ferić, 2009.; Matković, 2010.; Strugar, 2011.). Problem ispadanja učenika iz srednjoškolskog obrazovanja, s nastojanjima pouzdane kvantifikacije ove činjenice, na dnevni red javnih rasprava dolazi prilikom izrade Zajedničkog memoranduma o socijalnom uključivanju – JIM-a⁷, koji je 2007. godine usvojila Vlada Republike Hrvatske. U ovom dokumentu i njegovoj provedbi isticalo se kako je reforma obrazovnog sustava jedan od ključnih preduvjeta smanjivanja siromaštva i socijalne isključenosti. Naglašavalo se kako je obrazovna struktura mlađih dobnih skupina mnogo bolja u odnosu na obrazovnu strukturu cijeloga stanovništva, ali ju je i dalje potrebno poboljšavati u sljedećim ključnim vidovima: povećanim obuhvatom djece predškolskim odgojem i obrazovanjem, povećanjem omjera broja djece i mladih koji završavaju upisane programe, analizom uzroka i prevencijom napuštanja školovanja. Međutim, unatoč jasno postavljenim ciljevima glede ranog

⁵ Prema podacima Eurostata, 2011. godine 7,5 milijuna mladih u dobi 15-24 bilo je isključeno s tržišta rada i obrazovanja u Europi. <http://jobmarketmonitor.com/2012/12/09/europe-neet-7-5-million-young-people-aged-15-24-and-an-additional-6-5-million-young-people-aged-25-29-were-excluded-from-the-labour-market-and-education-in-europe/>, posjećeno 15. siječnja 2013. Više vidjeti u studiji European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions, Eurofound (2012).

⁶ Official Journal of the European Union, 2.3.2013.

⁷ www.mzss.hr/.../jim_zajednicki_memorandum_o_socijalnom_ukljucivanju_rh, posjećeno 15. siječnja 2013.

napuštanja učenika srednjih škola ipak nisu poznate aktivnosti koje su poduzimane za njihovo ostvarivanje.

Još 2005. godine Hrvatska je započela ambicioznu reformu obrazovnog sustava, a temeljem dokumenta »Plan razvoja sustava odgoja i obrazovanja 2005.-2010.« u kojem se isticala potreba povećanja obrazovanosti mladih koji su rano napustili školovanje.⁸ U tom dokumentu istaknuto je da, premda postoje procjene o tome koliko djece i mladih ne upisuje te ne završava osnovnoškolsko i srednjoškolsko obrazovanje, Državni zavod za statistiku ne obrađuje sustavno te podatke niti postoji službeni podatak o omjerima završetka i prekida školovanja. Ipak, na temelju dostupnih procjena stanja obrazovne strukture, tadašnje Ministarstvo obrazovanja, znanosti i športa postavilo je jasne razvojne ciljeve do kraja 2010. godine i to su: (a) do 2010. godine povećati stopu upisa u srednje škole s tadašnjih 79,2% na 83% učenika/ca koji su završili osnovnu školu; (b) do 2010. godine povećati stopu učenika/ca koji su završili srednjoškolski program s tadašnjih 69,5% na 75% istog naraštaja; (c) do 2010. godine smanjiti broj mladih koji odustaju od srednjoškolskog obrazovanja, pružanjem usluga savjetovanja, dopunske nastave i prilagodljivih programa, te učenjem u praksi.

Međutim, unatoč konkretnim planovima nisu nam poznati podaci temeljem kojih bismo mogli provjeriti ostvarivanje navedenih razvojnih ciljeva. S druge strane, zaključujemo da su u navedenom dokumentu očito navedeni sasvim netočni podaci o toliko velikom broju učenika koji ne upisuje srednje škole, kao i onih koji ne

završavaju srednjoškolsko obrazovanje.⁹ Naime, Matković (2010.) konstatira da je tranzicija iz osnovnog u srednjoškolsko obrazovanje u nas gotovo potpuna. S druge strane, u razdoblju od 1998. do 2008. godine prolaznost redovitog sustava srednjeg obrazovanja kreće se između 89,7% do 92% s trendom opadanja. Prema podacima Ankete o radnoj snazi koju navodi isti autor vidljivo je da je tek 2,3% petnaestogodišnjaka napustilo obrazovanje, a među devetnaestogodišnjacima bez srednje škole i izvan sustava školovanja bilo je njih 6,1%.

Osim toga, ovdje vrijedi spomenuti Nacionalni program mjera za uvođenje obveznog srednjoškolskog obrazovanja (NN 71/2007) kojim je tadašnje Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa predlagalo srednjoškolsko obrazovanje učiniti obveznim i tako smanjiti tadašnju visoku stopu od 30% ranog napuštanja srednjeg obrazovanja (Milas i Ferić, 2009.). S druge strane, prema Popisu stanovništva iz 2001. godine zabilježeno je 11,8% osoba u dobi 20-24 godine bez završene srednje škole. Zapravo, ovo su primjeri nesolidno sačinjenih dokumenata koji se poslije repliciraju i u drugim dokumentima.

Podaci o ispadanju učenika iz srednje škole u Hrvatskoj pokazuju različite vrijednosti ovisno o izvoru praćenja iste pojave. Tako, primjerice, podaci Statističkog ljetopisa iz 2001. godine pokazuju da 12% učenika jedne generacije ne završava srednju školu (Ferić, Milas i Rihtar, 2010.), dok rezultati studije GHK (koje koristi Europska komisija) pokazuju da je 2003. godine u Hrvatskoj bilo 8,4% učenika koji su rano napustili školovanje (GHK, 2005.; Jugović

⁸ http://www.vlada.hr/hr/preuzimanja/publikacije/plan_razvoja_sustava_odgoja_i_obrazovanja_2005_2010, posjećeno 15. siječnja 2013.

⁹ Mediji kritiziraju ministre koji zagovaranjem uvođenja obveznog srednjoškolskog obrazovanja nastoje doskočiti osipanju iz srednjih škola. Ministar Jovanović najavljuje novu strategiju obrazovanja »Zemlja znanja: srednja škola bit će obavezna«, <http://www.novolist.hr/Vijesti/Hrvatska/Zemlja-znanja-Srednja-skola-bit-ce-obavezna>, posjećeno 10. travnja 2013.

i Doolan, 2013.). S druge strane, Matković (2009.) navodi da je u nas za razdoblje od 2003. do 2008. godine zabilježeno oko 6% učenika koji na različitim razinama srednjoškolskog obrazovanja napuštaju obrazovanje.¹⁰ I konačno, podaci Eurostata koji prate kretanje stope učenika koji su ispali iz sustava obrazovanja pokazuju da je u Hrvatskoj 2009. godine bilo 3,9% učenika koji su rano napustili školovanje, 2010. 3,7%, 2011. 4,1%, a 2012. godine 4,2% učenika (Eurostat, 2013., prema Baturina, Berc, Majdak, 2014.).

Analizirane činjenice govore o problemu utvrđivanja broja učenika koji prekidaju srednjoškolsko obrazovanje, a za očekivati je onda da nemamo niti izgrađen sustav njihova praćenja nakon izlaska iz obrazovnog sustava. Nepostojanje sustavnih mjera koje bi se bavile prevencijom i integracijom onih pojedinaca koji su ispali iz sustava obrazovanja dio je zapuštene politike obrazovanja. Očito se radi o multidisciplinarnom području gdje zbog nedostatka suradnje i profesionalnih kapaciteta ovakvi programi još uvijek nisu zaživjeli. U tom kontekstu može se postaviti hipoteza da se ova činjenica ne percipira kao socijalni problem, već ju se drži problemom obitelji iz kojih dolaze učenici. Tim više jer se najčešće radi o obiteljima koje dolaze s ruba društva i njihovi problemi ne dolaze u središte interesa šire javnosti.¹¹

Prema iskustvima iz razvijenih zemalja ovdje na dnevni red dolazi tema društvene konstrukcije socijalnih problema (Lister, 2010.). Pojam socijalni problem počiva na

razlici što se prepoznaje kao »osobna nevolja« i kao »javno pitanje«. Osobne nevolje su iskustva pojedinaca, obitelji ili društvenih skupina, ali oni se ne javljaju uvijek kao javna pitanja za koja postoji izvjestan oblik javne intervencije. Različiti su procesi društvene konstrukcije socijalnih problema i njihovog priznavanja kroz određene oblike socijalne intervencije (Lister, 2010.). Središnji problemi glede stjecanja statusa socijalnog problema odnose se na nastanak, prirodu i održavanje zahtjeva te aktivnosti usmjerenih prema vlastima (Spector i Kitsuse, 2001.). Zanimljivo je da David R. Dupper (2003.) objašnjavajući specifičnosti profesionalnog rada socijalnih radnika u školskom kontekstu upravo ispadanje učenika iz škole ubraja u socijalne probleme, uz zanemarivanje i zlostavljanje učenika, uživanje droga, maloljetničku trudnoću, markiranje i drugo.

Nadalje, kad govorimo o osobama koje rano napuštaju školovanje, govorimo o osobama koje su u riziku od socijalne isključenosti (Puljiz i Živčić, 2009.; Milas, Ferić i Šakić, 2010.). Socijalna isključenost definira se kao dinamičan i multidimenzionalan proces koji uključuje socijalnu i ekonomsku dimenziju života pojedinca te njegova subjektivna iskustva i objektivne situacije po kojima su pojedincu određeni resursi za podmirivanje njegovih različitih potreba ograničeno dostupni (Kieselbach, 2003.; Campbell, 2003.; Rumberger, 2011.). Stoga, razmatrajući poziciju osoba koje su rano napustile školovanje, treba uzeti u obzir njihov ukupni životni kontekst u uvjetima

¹⁰ Istraživanje je provedeno tijekom 2008. godine kao dio projekta koji je nastao kao ishod mjera Zajedničkog memoranduma o socijalnom uključivanju Republike Hrvatske i Europske komisije, a dobiveni podaci su rezultat analize podataka istraživanja na reprezentativnom uzorku od 2 429 mladih koji su prekinuli ili završili obrazovanje u navedenom razdoblju (što je oko 1% populacije mladih).

¹¹ Slično ovom problemu, problemi obiteljskog nasilja i problem beskućništva već dugo vremena konstituiraju se kao socijalni problemi, a za njihovu prevenciju i socijalnu integraciju ugroženih osoba još uvijek nemamo odgovarajuće programe koji imaju održive izvore financiranja. Primjerice, zanimljivo je da su u hrvatskom društvu ova pitanja na dnevni red stavile organizacije civilnog društva, često u konfrontaciji s politikom koju provode gradovi ili država (Bežovan i Zrinščak, 2007.).

socijalne isključenosti koji doprinose njihovoj ranjivosti, pri čemu se nezaposlenost javlja kao najznačajniji čimbenik njihove socijalne isključenosti (Kieselbach, 2003.). Iako neki istraživački nalazi pokazuju da nezaposlenost ne mora nužno biti presudan rizični čimbenik socijalne izolacije mladih ukoliko postoji dobra obiteljska podrška i razvijena socijalna mreža (Koller-Trbović, Žižak i Jeđud, 2009.), ipak iskustva u svijetu i u nas pokazuju da isključivanje mladih iz obrazovanja vodi slabijim mogućnostima njihova zapošljavanja, ulasku u sivu ekonomiju, zapošljavanju s lošijim uvjetima rada i s osiguravanjem niže kvalitete života za sebe i obitelj (Campbell, 2003.; Milas, Ferić i Šakić, 2010.). Osim toga, mlade osobe koje rano napuste školovanje izložene su povećanom riziku od ulaska u loše društvo, u krug devijantnih skupina, jer su upravo poremećaji u ponašanju i različite ovisnosti mogući uzroci njihova ispadanja (Koller-Trbović, Žižak i Jeđud, 2009.).

Sve prethodno navedene spoznaje u našim okolnostima se još uvijek čine nedovoljnima kako bi se ovu skupinu definiralo kao socijalni problem koji bi podrazumijevao određeni oblik intervencije. Očekivano, ovaj socijalni problem može se u Hrvatskoj društveno konstruirati kroz europske programe koji računaju s primjerenom financijskom potporom. Međutim, društvena konstrukcija ovih problema uvelike će ovisiti o stručnim kapacitetima organizacija civilnog društva i političkoj volji kreatora i priređivača obrazovne i socijalne politike. Po analogiji, možemo pratiti društvenu konstrukciju socijalnog problema nasilja u obitelji, koji aktualiziraju civilne organizacije uz inozemnu financijsku i stručnu pomoć, te pritiskom iznuđuju političku volju priređivača socijalne politike (Bežovan i Zrinščak, 2007.).

Ovdje vrijedi naglasiti da je Grad Zagreb na lokalnoj razini usvojio svoj Program socijalne politike Grada Zagreba za razdoblje 2009. - 2012.¹², kao i projekt Lokalnog partnerstva za zapošljavanje¹³, međutim ne navodi se problem onih koji ne upisuju srednje škole, kao ni onih koji ispadaju iz srednjih škola. Dakle, u okviru opsežnih socijalnih programa Grada Zagreba, gdje je provedeno ovo empirijsko istraživanje, nije prepoznat ovaj socijalni problem. Međutim, budući da je ispadanje učenika iz srednjih škola prepoznato kao čimbenik rizika od socijalne isključenosti, u Uredu za obrazovanje, kulturu i šport Grada Zagreba prepoznata je potreba da se u suradnji s relevantnim dionicima razviju aktivni programi prevencije prekida srednjoškolskog obrazovanja i integracije u srednje škole učenika koji su ispali iz nje.

UVOD U ISTRAŽIVANJE TEME

Fenomen ispadanja iz srednjoškolskog sustava u nas je još neistraženo područje. Budući da se o ovom fenomenu ne vode sustavne evidencije po ujednačenoj metodologiji, niti su poznate aktivne mjere prevencije ispadanja i integracije učenika koji su ispali iz sustava obrazovanja, navedenoj problematici se u ovom istraživanju pristupilo s dodatnim oprezom. Nedostatak sustavnih evidencija o ovom problemu u nas s jedne strane, te s druge strane potreba da se istraživanju ovog problema pristupi sveobuhvatno uključujući u našem uzorku kao prvo srednje škole kao primarni izvor podataka, a zatim populaciju učenika koji su ispali iz srednjoškolskog sustava i njihovu socijalnu mrežu, potaknuli su nas na promišljanje o tome kako započeti istraživanje. Odlučili smo krenuti od srednjih škola Grada Zagreba kao glavnog grada

¹² <http://www.zagreb.hr/default.aspx?id=11404>, posjećeno 15. siječnja 2013.

¹³ <http://www.zagreb.hr/default.aspx?ID=27811>, posjećeno 15. siječnja 2013.

Hrvatske koji ima visoku naseljenost, veliku ponudu različitih tipova srednjih škola (gimnazije, strukovne škole s četverogodišnjim i trogodišnjim programima) i povoljne pretpostavke participiranja učenika u srednjoškolskom obrazovanju (primjerice, dobra prometna povezanost gradskih područja koja omogućava dostupnost škole, zatim veća pristupačnost različitih zdravstvenih i socijalnih organizacija i usluga).

Istraživanjem se željelo steći uvid u zastupljenost učenika koji ispadaju iz srednjoškolskog obrazovanja i koje okolnosti dovode do takvog ishoda. Stoga smo za dobivanje ovih podataka odlučili uključiti djelatnike srednjih škola koji su najviše uključeni u stručni rad s učenicima u riziku od ispadanja, a to su stručni suradnici koji su najrelevantniji za procjenu akademskih, socijalizacijskih, obiteljskih i drugih rizika koji mogu dovesti do ispadanja učenika iz srednje škole. Dakle, s obzirom da su nam stručni suradnici u srednjim školama bili prvi izvori podataka, u radu će biti prikazana njihova perspektiva o ispadanju učenika iz srednjoškolskog obrazovanja, temeljem koje planiramo razvijati naredne istraživačke aktivnosti na uzorku ispalih učenika i sudionika njihove socijalne mreže.

Ovo istraživanje provedeno je u suradnji i uz podršku Ureda za obrazovanje, kulturu i šport Grada Zagreba u zagrebačkim srednjim školama i trebalo je prethoditi projektu koji je nastao kao rezultat ranije suradnje udruge CERANEO – Centra za razvoj neprofitnih organizacija i navedenog

ureda. Naime, 2011. godine navedene organizacije prijavile su se na EU PROGRESS natječaj za projekt »Inovativne mjere politike zapošljavanja za NEET populaciju i socijalni eksperiment integracije onih koji ispadaju iz srednjih škola«. Projekt je dobio relativno dobru ocjenu¹⁴, međutim, nije zaslužio financiranje. Kako bi se unaprijedila nova prijava projekta¹⁵, pristupilo se uspostavljanju suradnje s inozemnim partnerima i provedbi ovog istraživanja sa stručnim suradnicima iz srednjih škola.

Nadalje, u ovom istraživanju pošlo se od pretpostavke da je rano napuštanje škole, odnosno ispadanje učenika iz sustava srednjoškolskog obrazovanja, socijalni problem u Gradu Zagrebu koji treba staviti na dnevni red gradske socijalne politike. Imajući u vidu rezultate dosadašnjih domaćih istraživanja¹⁶, ovim istraživanjem željelo se proširiti spoznaje o učenicima koji su isпали iz sustava srednjeg obrazovanja te aktualizirati ovu činjenicu kao važan socijalni i ekonomski problem¹⁷. Ideja od koje smo krenuli bila je zagovaranje populacije mladih ispalih iz sustava srednjoškolskog obrazovanja kao prioritetne skupine socijalnih politika u Gradu Zagrebu, a u skladu s novim društvenim izazovima i korištenjem EU sredstava.

CILJ ISTRAŽIVANJA

Cilj istraživanja bio je proširivanje okvira razumijevanja problema ispadanja učenika iz srednjoškolskog obrazovanja u

¹⁴ Projekt je dobio 73,02% od mogućih 100% bodova.

¹⁵ Inovirani prijedlog projekta ponovno je prijavljen na PROGRESS-ov natječaj u veljači 2013.

¹⁶ Tematski broj časopisa Društvena istraživanja, 2010., broj 4-5 posvećen je temi »Problem ranoga napuštanja školovanja: uzroci, posljedice i moguća rješenja«, a tu se nalaze prilogi: Ferić, Milas i Rihtar (2010.); Matković (2010.); Milas, Ferić i Šakić (2010.); Brajša-Žganec i Merkaš (2010.); Burušić, Babarović i Marković (2010.).

¹⁷ Tijekom pripremnih radova na ovom projektu konzultirano je i slovensko iskustvo koje se odnosi na praksu integracije ispalih iz srednjih škola <http://www.mdj.si/produkcijiska-sola.html> te se analizirani rezultati njihovih istraživanja - Flaker, V., Grebenc, V. (ur.) (2005). *Oblikovanje sistema indikatorjev za ugotavljanje potreb ljudi po vrsti in količini posameznih storitev in razvoja novih oblik storitev/pomoči na področju socialnega varstva v Ljubljani*. Fakulteta za socialno delo, Ljubljana.

Gradu Zagrebu kroz stjecanje uvida u udio ispalih učenika u odnosu na upisane, te uvida u rizike ispadanja učenika i mogućnosti njihova ponovnog uključivanja u obrazovne programe te tržište rada nakon ispadanja iz perspektive stručnih suradnika. Osim toga, željelo se dobiti uvid o mogućnostima implementacije različitih mjera prevencije ispadanja učenika iz sustava obrazovanja iz perspektive sudionika istraživanja.

METODOLOGIJA ISTRAŽIVANJA

Uzorak

Uzorak istraživanja činili su stručni suradnici 32 srednjih škola različitih usmjerenja na području Grada Zagreba koje su u razdoblju od školske godine 2006./07. do 2011./12. imale učenike koji su ispali iz njihove srednje škole. Dakle, u istraživanju je sudjelovalo 20 (62,5%) pedagoga, 7 (21,8%) psihologa, 3 (9,3%) socijalnih pedagoga, 1 (3,2%) defektolog i 1 (3,2%) profesor (zbog trenutne nedostupnosti stručnog suradnika škole), a koji se svakodnevno bave učenicima u riziku od ispadanja i koji su imali iskustvo rada s učenicima koji su ispali iz srednjih škola. S obzirom na strukturu zastupljenih srednjih škola, u istraživanju je sudjelovalo 15 (46,9%) strukovnih četverogodišnjih škola, 4 (12,6%) strukovne trogodišnje škole i 5 (15,6%) gimnazija te 8 (24,9%) srednjih škola koje imaju kombinirane programe (npr. trogodišnje i četverogodišnje programe).

Anketni upitnik

Istraživanje je provedeno metodom ankete, a anketni upitnik konstruiran je za potrebe ovog istraživanja. Upitnik se sastojao od 35 pitanja, od toga 29 pitanja zatvorenog i 6 pitanja otvorenog tipa. Veći dio anketnog upitnika temeljio se na samoiskazu sudionika, a jedan dio na brojčanom stanju

učenika ispalih iz srednjih škola na podacima iz e-matice.

Nakon osnovnih podataka o vrsti zanimanja i tipu srednje škole u kojoj rade ispitanici, pitanja su bila usmjerena na sljedeće cjeline:

- (1) *Brojčano stanje učenika ispalih iz srednjih škola u posljednjih šest godina.* Ovaj blok pitanja odnosio se na prikaz godišnjeg broja ispalih učenika u posljednjih 6 godina prema spolu učenika. Na ova pitanja stručni suradnici odgovarali su temeljem podataka iz evidencije škole, odnosno e-matice.
- (2) *Rizični čimbenici ispadanja učenika iz srednjih škola* (negativne ocjene, neopravdani školski sati, narušeni obiteljski odnosi, bolest učenika, bolest roditelja, niski socio-ekonomski status obitelji učenika). Navedene rizike stručni suradnici su prema osobnoj procjeni rangirali prema važnosti određenog rizika, pri čemu je prvi rang označavao najčešći uzrok, a rang 8 najmanje čest uzrok ispadanja učenika iz srednje škole.
- (3) *Socio-ekonomska obilježja obitelji učenika koji ispadaju iz srednje škole* kao što su: sastav obitelji, obrazovni status roditelja, ekonomski status obitelji, stambene prilike i podrijetlo obitelji prema urbanosti/ruralnosti, socijalni status roditelja, zdravstveno stanje roditelja. Na ova pitanja stručni suradnici odgovarali su temeljem svog iskustva rada s učenicima koji su u riziku ili su ispali iz srednje škole i njihovim obiteljima.
- (4) *Vrijednosni sustav i potrebe učenika ispalih iz srednje škole* (životne vrijednosti učenika koji ispadaju iz srednje škole, njihova slika o sebi, vrednovanje životnih potreba učenika ispalih iz srednje škole, njihovo zdravstveno stanje). Vezano uz percipciju stručnih

suradnika o potrebama učenika koji ispadaju iz srednje škole ponuđena im je skala konstruirana za potrebe ovog istraživanja, a ideje za konstrukciju skale dobivene su temeljem rezultata istraživanja o vrijednostima mladih koje su 2007. godine proveli Ilišin i Radin. Vrijednosti kao što su primjericice *ljubav, novac, zdravlje, sloboda i uspješan život* sudionici istraživanja procjenjivali su na skali od 1 do 5, pri čemu je 1 značilo »uopće im nije važno«, a 5 »iznimno im je važno«. Vezano uz davanje procjene potreba učenika kao što su *potrebe za prihvaćanjem i podrškom u društvu, potrebe za uspjehom, zabavom, za stručnom pomoći* stručni suradnici davali su procjene na skali od 1 do 4, pri čemu je vrijednost 1 značila »uopće im nije potrebno«, a 4 »izrazito im je potrebno«. Na ova pitanja stručni suradnici su također odgovarali temeljem osobnog iskustva u radu s učenicima koji su u riziku ili su ispali iz srednje škole.

- (5) *Socijalna slika i društveni interesi ispalih učenika iz srednje škole* (odnos vršnjaka prema učenicima koji ispadaju iz srednje škole, slika vršnjaka o učenicima koji ispadaju iz srednje škole, školski prijatelji, interesi učenika koji ispadaju iz srednje škole, s kim se najčešće druže ti učenici, kako provode slobodno vrijeme, čime se bave u životu). Kao i na prethodna pitanja i na ova su stručni suradnici odgovarali temeljem osobnog iskustva rada s učenicima u riziku od ispadanja i onima koji su ispali iz srednje škole.
- (6) *Mogućnosti nastavka obrazovanja i uključivanje u svijet rada učenika ispalih iz srednje škole*. Ovaj blok pitanja odnosio se na percepciju stručnih

suradnika o mogućnostima učenika ispalih iz srednje škole da se ponovno integriraju u sustav redovnog obrazovanja te o mogućnostima za njihovo uključivanje u svijet rada kao i na percepciju stručnih suradnika o budućnosti učenika koji ispadnu iz srednje škole. Na ova pitanja u anketi stručni suradnici također su odgovarali temeljem osobnog iskustva rada s učenicima ispalih iz srednje škole.

- (7) *Specifičnosti rada stručnih suradnika s učenikom u riziku od ispadanja i ispalim učenicima iz srednje škole te mogućnosti prevencije ispadanja učenika iz srednje škole*. Ovaj blok pitanja odnosio se na pojedinosti rada na kojima su stručni suradnici najviše radili s učenikom koji je ispao iz škole te na pitanja o tome tko i što bi trebao učiniti da se poduzmu mjere prevencije ispadanja učenika iz srednje škole na razini škole, obitelji i na razini suradnje s institucijama. Također su stručni suradnici odgovarali na pitanja o tome koliko su se osobno spremni angažirati oko provođenja ovih preventivnih aktivnosti te koliko je po njihovom mišljenju spremna škola kao obrazovna institucija u kojoj su zaposleni ponuditi svoje kapacitete u svrhu preveniranja ispadanja učenika. Osim toga, pitalo ih se koja dodatna znanja i vještine su im potrebne da bi se angažirali u radu s učenicima koji su u riziku od ispadanja iz srednje škole te koga u obrazovnom sustavu i na razini cijelog društva vide kao ključni izvor pomoći u kreiranju i provođenju prevencije ispadanja učenika iz srednje škole. Na ova pitanja stručni suradnici odgovarali su temeljem osobnog mišljenja, stavova i profesionalnog iskustva rada.

Prikupljanje podataka

Istraživanje je provedeno tijekom studenog i prosinca 2012.¹⁸ godine u suradnji s Uredom za obrazovanje, kulturu i šport Grada Zagreba. U svrhu provedbe istraživanja kontaktirano je 67 srednjih škola na području Grada Zagreba (gimnazije i strukovne četverogodišnje i trogodišnje škole) od čega su 32 škole imale iskustva u radu s učenicima koji su bili u riziku od ispadanja i onima koji su ispali iz srednje škole, pa su stoga stručni suradnici iz tih srednjih škola ispunili upitnik.

Obrada podataka

Podaci iz anketa obrađeni su postupcima kvantitativne i kvalitativne analize. Podaci dobiveni zatvorenim pitanjima obrađeni su mjerama deskriptivne statistike s obzirom da se radi o deskriptivnom istraživanju. Dio pitanja obrađen je kvalitativnom analizom sadržaja odgovora sudionika istraživanja.

REZULTATI I RASPRAVA

Rezultati dobiveni temeljem prikupljenih podataka i rasprava o rezultatima bit će prikazani u sljedećim cjelinama: (1) omjer upisanih i ispalih učenika iz srednjih škola; (2) rizični čimbenici koje stručni suradnici uočavaju bitnima za ispadanje učenika iz srednjih škola; (3) percepcija stručnih suradnika o socio-ekonomskim obilježjima obitelji učenika koji ispadaju iz srednjih škola; (4) percepcija stručnih suradnika o sustavu vrijednosti i potrebama učenika ispalih iz srednjih škola; (5) percepcija stručnih suradnika o socijalnoj slici i društvenim

interesima učenika ispalih iz srednjih škola; (6) percepcija stručnih suradnika o mogućnostima nastavka obrazovanja i uključivanja u svijet rada učenika ispalih iz srednjih škola; (7) specifičnosti rada stručnih suradnika s učenikom u riziku od ispadanja i s ispalim učenicima te mogućnosti prevencije ispadanja učenika iz srednje škole.

Omjer upisanih i ispalih učenika iz srednjih škola

Stručni suradnici su temeljem školskih evidencija, odnosno e-matice škole upisali podatke o broju upisanih i ispalih učenika iz srednje škole prema spolnoj strukturi učenika u razdoblju od 2006./2007. do 2011./2012. školske godine. Ovi podaci dobiveni su za 27 srednjih škola od kojih su 4 trogodišnje strukovne škole, 11 četverogodišnjih strukovnih škola, 9 škola s kombiniranim programom (tzv. mješovite škole) te 3 gimnazije (tablice od 2. do 5.). Na razini skupnih rezultata srednjih škola vidljiv je podatak da je najmanje učenika koji su ispali iz srednje škole¹⁹ bilo u školskoj godini 2006./07., a najviše u školskoj godini 2010./11. i to 6,4 %, iako je najveći broj učenika koji su ispali zabilježen dvije školske godine ranije i on je iznosio 449 učenika (tablica 1.). Vezano uz spolnu strukturu učenika koji su ispali, učenici su u većem broju zastupljeni od učenica, što se potvrdilo i u prikazu odvojenih rezultata po vrstama škola, osim za gimnazije, gdje u nekim školskim godinama ima više učenica u tom statusu od učenika.

Kad se pogledaju odvojeni podaci prema vrstama srednjih škola, zamjetno je da su u trogodišnjim strukovnim školama (ta-

¹⁸ U tu svrhu prethodni nalaz istraživanja izložen je na okruglom stolu »Kako integrirati učenike koji napuštaju srednjoškolsko obrazovanje?« koji je održan 18. veljače 2013. godine u Zagrebu. Za rezultate istraživanja primjeren interes pokazali su mediji što može govoriti o potencijalima društvene konstrukcije ove činjenice kao socijalnog problema.

¹⁹ Omjer učenika koji su ispali iz srednje škole prikazan je kao rezultat dobiven temeljem odnosa broja upisanih i ispalih učenika prema spolu učenika.

blica 2.) postoci učenika koji su ispali bitno veći, pri čemu se vrijednosti kreću od 9% (92 učenika) do čak 16,2% (175 učenika). U četverogodišnjim strukovnim školama (tablica 3.) postoci učenika koji su ispali bitno su manji i kreću se od 2,4% (85 učenika) do 4,9% (145 učenika). Međutim, kad se pogledaju rezultati za mješovite škole (tablica 4.), postoci učenika koji su ispali iz srednjih škola ponovno rastu i pokazuju da se vrijednosti kreću od 6,2% (123 učenika) do 7,7% (131).

Očekivano najniži postoci učenika koji su ispali iz srednjih škola zabilježeni su u gimnazijama (tablica 5.) i kroz promatrano šestogodišnje razdoblje kreću se od 0,9% (6

učenika) do 2,9% (13 učenika). Navedeni podaci upućuju na već potvrđene rezultate nekih drugih istraživanja (Matković, 2009.; Burušić, Babarović i Marković, 2010.; Rumberger, 2011.) kako je najveće osipanje učenika radi ranog napuštanja školovanja zabilježeno u trogodišnjim strukovnim školama koje, između ostalog, imaju veći postotak učenika s nižom motivacijom za određeni program, slabijim sustavom podrške za učenje i školovanje među vršnjacima i u obitelji, nižim radnim navikama, nižim socio-ekonomski statusom obitelji te više muških učenika koji imaju navedena obilježja.

Tablica 1.

Broj upisanih i ispalih učenika 2006./2007.-2011./2012. šk. godine – sve škole

Status učenika	2006./2007.		2007./2008.		2008./2009.		2009./2010.		2010./2011.		2011./2012.		
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	
Upisani	M	8 524	64,3	8 374	63,3	8 445	63,1	8 760	63,2	8 345	63,1	9 141	64,2
	Ž	4 723	35,7	4 855	36,7	4 942	36,9	5 099	36,8	4 872	36,9	5 098	35,8
	Ukupno:	13 247	100,0	13 229	100,0	13 387	100,0	13 859	100,0	13 217	100,0	14 239	100,0
Ispali	M	198	2,3	277	3,3	323	3,8	306	3,5	302	3,6	284	3,1
	Ž	118	2,5	100	2,1	126	2,5	117	2,3	134	2,8	119	2,3
	Ukupno:	316	4,8	377	5,4	449	6,3	423	5,8	436	6,4	403	5,4

Tablica 2.

Broj upisanih i ispalih učenika 2006./2007.-2011./2012. šk. godine – trogodišnje strukovne škole (N=4)

Status učenika	2006./2007.		2007./2008.		2008./2009.		2009./2010.		2010./2011.		2011./2012.		
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	
Upisani	M	1 278	61,0	1 331	61,8	1 251	59,4	1 187	57,4	1 205	57,7	1 533	62,3
	Ž	817	39,0	823	38,2	855	40,6	881	42,6	884	42,3	927	37,7
	Ukupno:	2 095	100,0	2 154	100,0	2 106	100,0	2 068	100,0	2 089	100,0	2 460	100,0
Ispali	M	51	4,0	97	7,3	98	7,8	96	8,1	120	10,0	117	7,6
	Ž	41	5,0	30	3,6	57	6,7	46	5,2	55	6,2	50	5,4
	Ukupno:	92	9,0	127	10,9	155	14,5	152	13,3	175	16,2	167	13,0

Tablica 3.

Broj upisanih i ispalih učenika 2006./2007.-2011./2012. šk. godine – četverogodišnje strukovne škole (N=11)

Status učenika	2006./2007.		2007./2008.		2008./2009.		2009./2010.		2010./2011.		2011./2012.		
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	
Upisani	M	3 042	58,0	3 017	57,5	3 041	57,6	3 391	59,2	3 277	59,4	3 378	59,1
	Ž	2 199	42,0	2 234	42,5	2 238	42,4	2 336	40,8	2 236	40,6	2 341	40,9
	Ukupno:	5 241	100,0	5 251	100,0	5 279	100,0	5 727	100,0	5 513	100,0	5 719	100,0
Ispali	M	73	2,4	93	3,1	132	4,3	137	4	122	3,7	115	3,4
	Ž	8	0,4	14	0,6	13	0,6	11	0,5	18	0,8	14	0,6
	Ukupno:	85	2,8	107	3,7	145	4,9	148	4,5	130	4,5	129	4,0

Tablica 4.

Broj upisanih i ispalih učenika 2006./2007.-2011./2012. šk. godine – mješovite srednje škole (N=9)

Status učenika	2006./2007.		2007./2008.		2008./2009.		2009./2010.		2010./2011.		2011./2012.		
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	
Upisani	M	3 866	78,2	3 716	76,6	3 846	76,1	3 868	75,5	3 546	75,8	3 872	75,4
	Ž	1 080	21,8	1 134	23,4	1 209	23,9	1 254	24,5	1 132	24,2	1 263	24,6
	Ukupno:	4 946	100,0	4 850	100,0	5 055	100,0	5 122	100,0	4 678	100,0	5 135	100,0
Ispali	M	67	1,7	87	2,3	89	2,3	67	1,7	57	1,6	49	1,3
	Ž	64	5,9	50	4,4	49	4,1	56	4,5	56	4,9	52	4,1
	Ukupno:	131	7,6	137	6,7	138	6,4	123	6,2	113	6,5	101	5,4

Tablica 5.

Broj upisanih i ispalih učenika 2006./2007.-2011./2012. šk. godine – gimnazije (N=3)

Status učenika	2006./2007.		2007./2008.		2008./2009.		2009./2010.		2010./2011.		2011./2012.		
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	
Upisani	M	338	35,0	310	31,8	307	32,4	314	33,3	317	33,8	358	38,7
	Ž	627	65,0	664	68,2	640	67,6	628	66,7	620	66,2	567	61,3
	Ukupno:	965	100,0	974	100,0	947	100,0	942	100,0	937	100,0	925	100,0
Ispali	M	7	2,1	0	0,0	4	1,3	6	1,9	3	0,9	3	0,8
	Ž	5	0,8	6	0,9	7	1,1	4	0,6	5	0,8	3	0,5
	Ukupno:	13	2,9	6	0,9	11	2,4	10	2,5	8	1,7	6	1,3

Osim stope učenika koji su ispali iz srednjih škola u ovom bloku pitanja zanimala nas je procjena stručnih suradnika o tome kada se prema njihovoj percepciji javlja kritično razdoblje ispadanja učenika tijekom srednjoškolskog obrazovanja. Dobiveni podaci pokazuju da dvadeset stručnih suradnika smatra da učenici najčešće ispadaju u prvom razredu, dok ih jedanaest tvrdi da se to najčešće događa u trećem razredu. S druge strane, sedam stručnih suradnika procjenjuje da učenici najčešće ispadaju u drugom razredu, dok ih troje tvrdi da je ispadanje najčešće u četvrtom razredu. Takvo saznanje je na neki način i logično s obzirom da pohađanje prvog razreda srednje škole prati i razdoblje prilagodbe na novu školu, nove profesore i vršnjake, te je to razdoblje kod mlade osobe praćeno potrebom za dokazivanjem i prihvaćanjem tako da zbog različitih okolnosti određen broj učenika ipak ne uspijeva završiti prvi razred srednje škole. Podaci iz ovog istraživanja pokazuju da učenici nakon prelaska u drugi razred prebrode veći dio rizika od ispadanja i njihova je vjerojatnost napuštanja škole manja. Nadalje, neke strukovne škole su trogodišnje i nemaju četvrti razred, pa je i to jedan od razloga da evidencije pokazuju kako je najmanje ispadanje prisutno upravo u četvrtom razredu.

U narednim cjelinama bit će prikazani podaci dobiveni vezano uz rizične čimbenike učenika za ispadanje iz srednjoškolskog sustava, percepciju stručnih suradnika o socio-demografskim i ekonomskim obilježjima obitelji učenika koji ispadaju iz srednjih škola, o sustavu vrijednosti i potrebama učenika ispalih iz srednjih škola, o socijalnoj slici i društvenim interesima učenika ispalih iz srednjih škola, o mogućnostima nastavka obrazovanja i uključivanja u svijet rada učenika koji su ispali iz srednjih škola, te o specifičnostima rada s učenikom u riziku od ispadanja i učenicima koji su ispali

iz srednjih škola te o mogućnostima prevencije ispadanja učenika iz srednje škole. Na pitanja u navedenim cjelinama stručni suradnici odgovarali su temeljem osobnog iskustva u radu s učenicima koji su ispali iz srednjih škola, a podaci dobiveni od sudionika istraživanja obrađeni su kvalitativnom analizom sadržaja prilikom koje su odgovori sudionika kodirani na način da su formulirane kategorije odgovora te je za svaki odgovor zabilježena učestalost. Rezultati su izraženi u broju učestalosti pojavljivanja pojedine kategorije.

Rizični čimbenici koje stručni suradnici uočavaju bitnima za ispadanje učenika iz srednjih škola

Stručni suradnici su pri davanju ove procjene rangirali ponuđene rizične čimbenike za ispadanje učenika iz srednje škole (negativne ocjene, neopravdani školski sati, narušeni obiteljski odnosi, bolest učenika, bolest roditelja, niski socio-ekonomski status obitelji učenika) prema važnosti određenog rizika (tablica 6.) dodjeljujući im rangove, pri čemu je prvi rang značio najčešći uzrok, a rang 8 najmanje čest uzrok ispadanja učenika. Prvi rang dobile su *negativne ocjene* učenika koji je dalo trinaest stručnih suradnika, a drugi rang *neopravdani školski sati* koji je dalo šesnaest stručnih suradnika, dok je treći rang dobilo *neprimjereno ponašanje učenika* koji je dalo devet stručnih suradnika. Visoke rangove također su dobili *narušeni obiteljski odnosi* u obitelji učenika kojima je sedam stručnih suradnika dalo prvi rang kao razlog ispadanja učenika iz škole, a *bolest učenika i bolest roditelja* pet stručnih suradnika označilo je prvim rangom procijenivši ga najbitnijim razlogom za ispadanje učenika iz srednjih škola.

Tablica 6.

Čimbenici rizika za ispadanje učenika iz srednje škole prema mišljenju stručnih suradnika

Čimbenici rizika za ispadanje učenika iz srednje škole													
Negativne ocjene		Neopravdani školski sati		Neprimjereno ponašanje		Narušeni obiteljski odnosi		Nizak socio-ekonomski status obitelji		Bolest učenika		Bolest roditelja	
Rang	%	Rang	%	Rang	%	Rang	%	Rang	%	Rang	%	Rang	%
1.	39,4	1.	27,3	1.	21,2	1.	21,2	1.	6,1	1.	6,1	1.	6,1
2.	18,2	2.	48,5	2.	15,2	2.	15,2	2.	21,2	2.	6,1	2.	9,1
3.	27,3	3.	6,1	3.	27,3	3.	6,1	3.	6,1	3.	12,1	3.	12,1

Dobiveni podaci promatrani su iz perspektive stručnih suradnika koji imaju najviše saznanja o školskom uspjehu učenika, njihovoj socijalizaciji u školi, kao i o nekim čimbenicima funkcioniranja obitelji učenika.

Već su i neka druga istraživanja pokazala da negativne ocjene, velik broj neopravdanih školskih sati, kao i neprimjereno ponašanje spadaju u najčešće čimbenike koji dovode do ispadanja učenika iz srednjih škola (Kranželić Tavra i Bašić, 2005.; Strugar, 2011.; Rumberger 2011.). Međutim, manji je broj istraživanja koja se bave obiteljskim okolnostima koje mogu pridonijeti takvom obrazovnom ishodu učenika i ona su uglavnom usmjerena obrazovnoj strukturi roditelja kao mogućem prediktoru za razinu poticanja njihove djece za učenjem i nastavkom obrazovanja s obzirom na osobni stav i vrednovanje obrazovanja kao čimbenika osiguravanja boljih šansi za budućnost (Matković, 2010.; Burušić, Barbarović i Marković, 2010.).

Osim toga, ovdje se želi staviti naglasak i na neke druge obiteljske okolnosti koje su stručni suradnici relativno visoko vrednovali kao važne za ispadanje učenika, a to su narušeni obiteljski odnosi, nizak socio-ekonomski status obitelji i bolest roditelja ili učenika, koje Maravić (2006.) također izdvaja kao bitne za nepovoljne ishode obrazovanja učenika. S obzirom na navedeno, vidljivo je da u školama postoji potreba

za kvalitetnijom suradnjom škole s obitelji učenika u svrhu pravovremenog uočavanja, ublažavanja te otklanjanja snažnih obiteljskih rizika zbog kojih opadaju obrazovni i socijalizacijski kapaciteti učenika, a rastu rizici nepovoljnih ishoda. U tom smislu, ojačavanje postojećeg multidisciplinarnog tima škole stručnjacima koji bi direktnim uvidom u različite aspekte obiteljskih okolnosti i procjenom rizika (socio-ekonomske prilike, obiteljski odnosi, funkcioniranje obitelji, obiteljske potrebe) moglo bitno pridonijeti pravovremenosti i sustavnosti rješavanja obiteljskih, ali i problema učenika u riziku od ispadanja iz škole. U tom kontekstu, ulaskom socijalnog radnika u stručni tim škole moglo bi se pridonijeti preveniranju i smanjivanju broja ispalih učenika osobito u strukovnim školama, s obzirom na profesionalne kompetencije i ovlasti stručnjaka tog profila (terenski posjet obitelji, rad s učenikom i članovima obitelji, senzibilizacija nastavnika za specifične okolnosti učenika, povezivanje različitih institucija i njihovih usluga unutar lokalne zajednice i sl.) (Dupper, 2003.).

Percepcija stručnih suradnika o socio-demografskim i ekonomskim obilježjima obitelji učenika koji ispadaju iz srednjih škola

Vežano uz strukturu obitelji, stručni suradnici procjenjuju da učenici najčešće dolaze iz jednoroditeljskih obitelji koje su

nastale razvodom braka, što smatra dvadeset i jedan stručni suradnik te da dolaze iz dvoroditeljskih obitelji (smatra dvanaest stručnih suradnika) te da dolaze iz obitelji u kojima je jedan roditelj umro (smatra devet stručnih suradnika). Prema mišljenju jednog stručnog suradnika, učenici koji ispadaju iz srednje škole žive s članovima šire obitelji kao što su djedovi i bake.

Vežano uz obrazovni status roditelja učenika koji ispadaju iz srednje škole, većina stručnih suradnika (njih petnaest) procjenjuje da roditelji imaju završenu srednju školu, dva stručna suradnika misli da imaju nezavršenu srednju školu, pet ih tvrdi da imaju završenu osnovnu školu, a tri da imaju nezavršenu osnovnu školu, dok jedan stručni suradnik smatra da roditelji imaju završenu visoku školu ili fakultet. Devet stručnih suradnika nije moglo procijeniti koji je obrazovni status roditelja učenika ispalih iz srednjih škola.

Što se tiče ekonomskog statusa obitelji učenika koji su ispalili iz srednje škole, dvadeset i tri stručna suradnika smatra da te obitelji imaju prosječan ekonomski status, a osmero suradnika procjenjuje da su one nižeg ekonomskog statusa, dok jedan stručni suradnik smatra da je ekonomski status obitelji učenika koji ispadaju iz srednje škole viši od prosjeka. Neka istraživanja pokazala su (Cajner Mraović, 1995.; Rumberger, 2011.) da ekonomski status obitelji nije ključan za uspješnost u školovanju djece tih obitelji, no niži ekonomski status obitelji može posredno utjecati na neke mogućnosti, odnosno nemogućnosti ostvarenja nekih potreba, te na kvalitetu odnosa u obitelji. Matković (2010.) u svom istraživanju dolazi do podatka da je za školski uspjeh djeteta uz obrazovni status roditelja bitan i materijalni status obitelji, što je sukladno s istraživanjem Palidana i suradnika (2012.) koji izvještavaju da manji postotak učenika koji dolaze iz siromašnijih obitelji

planira završiti srednju školu i da njihovim roditeljima to također nije prioritet. Osim toga, roditelji s nižim primanjima dat će prednost stručnim tečajevima pred sveučilišnim obrazovanjem, čime se prema navedenim autorima povećava vjerojatnost da će njihova djeca napustiti srednju školu (Palidano i sur., 2012.).

Percepcija stručnih suradnika o sustavu vrijednosti i potrebama učenika ispalih iz srednjih škola

Mnoga domaća istraživanja bavila su se istraživanjem vrijednosti mladih (Ajduković, 1989.; Ilišin, 2002.; Ilišin i Radin, 2007.; Ilišin i sur., 2013.) jer je sustav vrijednosti mladih važan za individualno funkcioniranje i usmjerenje svake mlade osobe, ali i za oblikovanje vrijednosnih orijentacija društva u cjelini. Na novokonstruiranoj skali o vrijednostima i potrebama mladih (inspirirana upitnikom o vrijednostima mladih Ilišin i Radin, 2007.) stručni suradnici dali su svoje procjene za pojedine vrijednosti na skali od 1 do 5, pri čemu je 1 značilo »uopće im nije važno«, a 5 »iznimno im je važno«. Podaci su pokazali da prema percepciji stručnih suradnika temeljenoj na iskustvu rada s učenicima koji su bili u riziku ili su ispalili iz srednje škole ovi učenici najviše vrednuju *slobodu* (M=3,47) i *razonodu* (M=3,42), zatim *sreću* (M=3,27), *prijateljstvo* (M=3,21) i *bezbrizan život* (M=3,03). *Stambeni uvjeti* i *zdravlje* dobili su istu prosječnu vrijednost (M=2,45). Najmanje vrijednosti na skali dobile su sljedeće kategorije: *završetak škole* i *posao* s istom prosječnom vrijednošću (M=1,97) te *inteligencija* (M=2,15).

Vežano uz procjene potreba učenika koji su ispalili iz srednje škole, stručni suradnici temeljem svojeg iskustva u radu s učenicima koji su bili u riziku ili su ispalili iz srednje škole procjenjivali su pojedine potrebe na skali od 1 do 4, pri čemu je vri-

jednost 1 značila »uopće im nije potrebno«, a 4 »izrazito im je potrebno«. Za razliku od vrijednosti (onoga što vrednuju u životu), potrebe su bile usmjerene na ono što mladima osobno treba u životu te su kategorizirane u skupine vezane uz *potrebe za prihvaćanjem i podrškom u društvu, potrebe za uspjehom, zabavom, za stručnom pomoći* i slično. Dobivene vrijednosti pokazuju da stručni suradnici smatraju kako ovi učenici imaju najviše potrebu za *zabavom* (M=3,32), zatim za *podrškom od članova obitelji* (M=3,03), za *prihvaćanjem od vršnjaka koji se nalaze u sličnim situacijama* (M=2,79); te za *izlascima s društvom* (M=2,73). Stručni suradnici također smatraju kako ovi učenici imaju najmanju potrebu za *društveno korisnim radom* (M=1,64), zatim za *praćenjem kulturnih događanja* (M=1,72), za *dodatnim edukacijama* (M=1,82), za *sportom* (M=2,12) te za *priznavanjem u školskoj sredini i dobrim školskim uspjehom* (M=2,13).

Ranija domaća istraživanja (Ajduković, 1989.; Ilišin, 2002.; Majurec i Brlas, 2001.; Družić-Ljubotina, 2004.; Radin, 2004.) također pokazuju kako su vrijednosne orijentacije mladih obilježene hedonizmom, a posebno vrijednosti mladih s problemima u ponašanju, a koje se podudaraju u mnogome s vrijednostima dobivenim ovim istraživanjem. Najnovije istraživanje koje je provedeno 2012. godine u Republici Hrvatskoj i obuhvatilo je 1 500 mladih u dobi od 14 do 27 godina različitih statusa (idu u srednju školu, na fakultet, zaposleni su, a neki nisu), pokazuje da mladi najviše vrednuju osobno dostojanstvo (identitet/obrazovanje), borbenost (za postizanje ciljeva) i altruizam. Taj podatak predstavlja određenu razliku u procjeni pojedinih vrijednosti u odnosu na podatke našeg istraživanja, vjerojatno zbog razlike u ciljanoj populaciji unutar populacije mladih, no ipak je važno uzeti u obzir opće vrijednosti mlade gene-

racije vezane uz usmjerenost prema sebi, zabavi, ali i želji za uspjehom i afirmacijom. O tome govori isto istraživanje koje pokazuje da preko 80% mladih želi naći stalan posao, oko 80% ih se želi zaposliti i 75,4% želi si osigurati egzistenciju, dok vezano uz obrazovanje, njih 48,8% želi diplomirati i oko 45% nastaviti školovanje (Ilišin i sur., 2013.), što je dobar pokazatelj vezan uz ambicioznost i planiranje budućnosti mladih.

Podaci ovog istraživanja također pokazuju da prema percepciji stručnih suradnika veliku važnost u životu mladih koji su u riziku od ispadanja ili su ispali iz škole imaju vrijednosti kao što su *odnosi s njihovom bliskom okolinom* (članovi obitelji i vršnjaci). Upravo to su neki od mogućih motiva mladih koje bi se moglo usmjeriti na konstruktivne i smislene sadržaje u okviru nekih strukturiranih aktivnosti unutar škole. Osim toga, takve aktivnosti mogle bi biti dio preventivnih programa kroz koje bi mladi učili neke životne vještine o izgradnji zdravih odnosa s članovima obitelji, njihovim vršnjacima, o sigurnim i zabavnim načinima provođenja slobodnog vremena i slično, što bi pridonijelo njihovoj uspješnoj socijalizaciji koja nerijetko učenicima koji ispadaju iz sustava obrazovanja predstavlja izazov (Rumberger, 2011.). Što se tiče procjena potreba ove skupine učenika, može se reći da su potreba za *priznavanjem u školskoj sredini* i *dobar školski uspjeh* zapravo dobile visoku srednju vrijednost (M=2,79) koja u ovom kontekstu može biti dobar signal za ulaganje dodatnih potencijala za podizanje motivacije mladih za nastavkom obrazovanja, osiguravanje poticajnih umjesto stresnih uvjeta obrazovanja te omogućavanje stjecanja vještina učenika za uspješno završavanje srednjoškolskog obrazovanja. Vezano uz važnost školskog uspjeha, Ilišin i suradnice (2013.) potvrđuju da je ženska populacija motiviranija za

školovanje na srednjoškolskoj i visokoškolskoj razini od muške, koja je ujedno u većem riziku od slabijih školskih rezultata, pa i ispadanja iz škole što su pokazali rezultati ovog istraživanja. Njihovo istraživanje također pokazuje da preko 80% mladih koji idu u školu ili na fakultet, obrazovnu ustanovu doživljava stresno ili vrlo stresno, što također može pridonijeti stvaranju doživljaja odbojnosti i otpora učenika prema školi i nastavku obrazovanja (Kranželić Tavra, Bašić, 2005.; Ilišin i sur., 2013.).

Percepcija stručnih suradnika o socijalnoj slici i društvenim interesima učenika ispalih iz srednjih škola

Poticajan i podržavajuć odnos mlade osobe s vršnjačkom skupinom vrlo je važan za njenu zdravu socijalizaciju (Ilišin i sur., 2013.). Stoga je dio ovog istraživanja usmjeren na interese učenika koji su ispali iz škole te na njihovu sliku o sebi i kako su oni prihvaćeni u društvu vršnjaka. Podaci pokazuju da je većina stručnih suradnika, njih dvadeset dvoje, procijenila da je slika o sebi učenika koji ispadaju iz srednjih škola loša. Da ovi učenici imaju dobru sliku o sebi, misli tek šest stručnih suradnika, a da je ona vrlo loša, procjenjuje četiri sudionika istraživanja. Slika o sebi djece i mladih iznimno je važna za zdravu i uspješnu socijalizaciju mlade osobe i ona se gradi najprije u obitelji, a zatim u školi, među vršnjacima i u zajednici (Barlow, 2004.). Osim toga, slika o sebi povezana je s motivacijom učenika za određene aspekte života, za školovanje, odnose i budućnost. Stoga je u planiranju programa s djecom i mladima koji ispadaju iz srednjoškolskog sustava važno uključiti i rad na izgradnji zdrave te pozitivne slike o sebi.

Nadalje, sudionici istraživanja davali su iskaze vezane uz kvalitetu odnosa vrš-

njaka prema učenicima koji ispadaju iz srednje škole koji su pokazali da dvadeset i tri stručna suradnika njihove odnose procjenjuje ambivalentnima, sedam suradnika ih procjenjuje neprihvaćajućima, dok pet suradnika misli da su njihovi vršnjački odnosi prihvaćajući (na ovo pitanje ispitanici su mogli dati više odgovora). Istraživanja (Farrington, 1986.; Lacković-Grgin, 2005.; Khatiwada i sur., 2009.) su pokazala da je kvaliteta odnosa mladih s vršnjacima značajan čimbenik njihova razvoja, te da su mladi uglavnom dobro prihvaćeni od vršnjaka, no pri tome je važno od kakvih vršnjaka su prihvaćeni, odnosno od kojih skupina mladih. Drugim riječima, mladi društveno prihvatljivog i mladi društveno neprihvatljivog ponašanja dobro su prihvaćeni, no mladi društveno prihvatljivog ponašanja prihvaćeni su od strane istih takvih mladih, dok su mladi društveno neprihvatljivog ponašanja prihvaćeni od vršnjaka istog ili sličnog ponašanja (Farrington, 1986.; Lacković-Grgin, 2005.; Khatiwada i sur., 2009.).

Vezano uz interese za druženja učenika ispalih iz srednje škole, podaci su pokazali da se prema mišljenju stručnih suradnika ti učenici ponekad druže s učenicima iz razreda, što smatra šesnaest stručnih suradnika te da oni imaju svega nekoliko dobrih prijatelja misli trinaest stručnih suradnika. Trideset stručnih suradnika procjenjuje da ovi učenici nisu omiljeni u društvu, troje ih smatra da se ovi učenici često druže sa »sumnjivim« društvom, dok jedan stručni suradnik smatra su ovi učenici usamljeni. Osim toga, prema percepciji stručnih suradnika učenici koji su ispali iz srednje škole nakon takvog okončanja obrazovanja ipak se još neko vrijeme okupljaju u školskom dvorištu i na školskom igralištu te na taj način održavaju neke kontakte s vršnjacima. Vezano uz učestalost viđanja bivših (ispalih) učenika u blizini škole, iskazi čet-

naest stručnih suradnika pokazuju da ih oni viđaju *rijetko*, šest suradnika izjašnjava se da ih viđa *povremeno*, a tri *često*, dok osam suradnika *nikad* ne viđa ove učenike u blizini škole. Kad je u pitanju procjena stručnih suradnika s kime ovi učenici najčešće provode vrijeme, devetnaest ih smatra da se oni najčešće druže *s novim društvom*, a da se *druže sa starijim učenicima* misli šest stručnih suradnika, dok četiri suradnika procjenjuje da se oni najčešće druže *s učenicima iz bivšeg razreda*. Svega tri sudionika istraživanja smatra da se ovi učenici najčešće nalaze u društvu *s nepoznatim osobama*.

Vežano uz saznanje stručnih suradnika o načinu provođenja slobodnog vremena učenika koji su ispali iz srednjih škola, podaci su pokazali da većina suradnika (dvadeset i tri) smatra da ovi učenici najviše vremena provode u izlascima, zatim igrajući kompjutorske igrice (dvadeset i dva stručna suradnika) te sjedeći u parku (sedamnaest stručnih suradnika). Vežano uz bavljenje slobodnim aktivnostima, većina stručnih suradnika (dvadeset i sedam) smatra da ovi učenici ne čitaju knjige, da se ne bave hobbijem i ne uče ništa novo, dok svega dva stručna suradnika smatra da se ovi učenici bave sportskim aktivnostima, a umjetničkim aktivnostima smatra jedan stručni suradnik. Prema dobivenim procjenama, može se reći da učenici koji su ispali iz srednjih škola imaju nisku razinu sadržajnosti i strukture slobodnog vremena što može biti dodatan rizični čimbenik za njihovu uspješnu i zdravu socijalizaciju. Naime, slobodno vrijeme mladih može imati zaštitne i rizične komponente što pokazuju i mnoga istraživanja u nas (Ilišin i sur., 2001.; Majurec i Brlas, 2001.; Ilišin, 2002.; 2003.; Ilišin i Radin, 2007.). Stoga je slobodno vrijeme mladih važan potencijal za njihovu socijalizaciju i zdrav razvoj ličnosti, pri čemu su značajni ne samo mo-

deli vršnjačkog nego i obiteljskog načina provođenja slobodnog vremena (Puhovski i sur., 2002.; Berc, 2005.). Stoga, ponude strukturiranih slobodnih aktivnosti u školskom okruženju u okviru izvannastavnih aktivnosti za djecu i mlade mogu imati značajnu ulogu u formiranju njihovih interesa, vrijednosti, potreba i navika, a mogla bi biti značajna osnova za oblikovanje preventivnih aktivnosti ispadanja učenika iz sustava obrazovanja (Previšić, 2000.; Berc i Buljevac, 2007.).

Nadalje, rezultati ovog istraživanja pokazali su da većina stručnih suradnika (njih dvadeset i tri) misli da učenici koji su ispali iz srednje škole nisu u sukobu sa zakonom, a trideset ih smatra da se prema njima ne vodi kazneni postupak. Deset stručnih suradnika misli da su ovi učenici počinitelji lakših kaznenih djela, dok jedan stručni suradnik misli da su oni počinitelji težih kaznenih djela. Neka domaća istraživanja (Ilišin, 2004.; Majdak, 2004., 2009.) pokazuju da postoji povezanost između ishoda obrazovanja i oblika ponašanja mladih koji su u sukobu sa zakonom te da oni često imaju poteškoće tijekom školovanja, da mnogi od njih napuštaju školu te da nakon izricanja sudske mjere institucionalnog karaktera često nastavljaju obrazovanje u odgojnoj ustanovi po posebnom i uvelike olakšanom programu. To je samo još jedan pokazatelj kojim rizičima i skupinama mladih trebaju biti usmjereni programi socijalizacije kako bi se preveniralo rano napuštanje redovitog školovanja i ispadanja iz sustava obrazovanja.

Vežano uz pitanje o institucionalnom tretmanu učenika koji su ispali iz srednje škole (u kojem su ispitanici mogli odabrati više odgovora), dvadeset i dva stručna suradnika procjenjuje da su oni često u tretmanu centra za socijalnu skrb, zatim u tretmanu neke odgojne ustanove (četiri stručna suradnika), psihijatrijske ustanove

(dva stručna suradnika) i u tretmanu zdravstvene ustanove (jedan stručni suradnik). Prema mišljenju stručnih suradnika kao relevantnih za procjenu ispitivanih čestica, dobiveni podaci potvrđuju kako su problemi u procesu obrazovanja ovih učenika često vezani uz probleme u ponašanju i probleme u njihovoj obitelji, te kako se radi o kompleksnoj problematici koja često zahtijeva suradnju i timski rad mnogih srodnih struka (nastavnika, psihologa, pedagoga, socijalnih radnika, defektologa i liječnika). Prepoznavanje škole kao obrazovne ustanove u koju je potrebno integrirati različite preventivne programe kao i poticati dijalog između različitih struka i institucija postaje dio strategije poboljšanja kvalitete školskog ozračja i osnaživanja resursa pojedinih učenika, a osobito onih u riziku od ispadanja (Grebenc i sur., 2010.; Baturina, Berc i Majdak, 2014.).

Percepcija stručnih suradnika o mogućnostima nastavka obrazovanja i uključivanja u svijet rada učenika ispalih iz srednjih škola

U nastavku upitnika stručni suradnici dali su procjenu o tome kakve su prema njihovom mišljenju mogućnosti učenika ispalih iz srednjih škola da nastave obrazovanje i/ili da se uključe u svijet rada. Prema procjeni jedanaest stručnih suradnika, ovi učenici nastavljaju obrazovanje uključujući se u različite tečajeve i dopisne škole, dok četiri stručna suradnika smatra da se ti učenici kasnije vraćaju u istu srednju školu koju su napustili. Deset stručnih suradnika misli da ovi učenici nastavljaju srednjoškolsko obrazovanje upisujući lakšu srednju školu od one koju su napustili. Vezano uz mogućnosti zapošljavanja učenika koji nemaju završenu srednju školu, šest stručnih suradnika smatra da je njihovo zapošljavanje moguće u privatnom sektoru, zatim u sezonskim poslovima (smatra dva stručna suradnika), dok dvadeset i devet suradnika misli da ovi učenici nemaju mogućnosti zapošljavanja u javnom sektoru (tablica 7.).

Tablica 7.

Percepcija stručnih suradnika o mogućnostima uključivanja učenika koji su ispali iz srednjih škola u redovno obrazovanje i svijet rada

Percepcija stručnih suradnika o mogućnosti uključivanja učenika koji su ispali iz srednjih škola u nastavak obrazovanja i svijet rada	N		%	
	DA	NE	DA	NE
Nastavljaju školovanje kroz tečajeve i dopisne škole	11	18	33,3	54,5
Vraćaju se u istu srednju školu koju su napustili	4	25	12,1	75,8
Vraćaju se u lakšu srednju školu	10	19	30,3	57,6
Zapošljavaju se u privatnom sektoru	6	23	18,2	69,7
Zapošljavaju se u društvenom sektoru	4	29	12,1	87,9
Zapošljavaju se sezonski	2	27	6,1	81,8
Nezaposleni su	1	28	3,0	84,8

Mogućnosti učenika koji su ispali iz srednje škole da se ponovno uključe u sustav obrazovanja prema procjeni stručnih suradnika su uglavnom *slabe*, što smatra dvadeset i jedan stručni suradnik, a da su im mogućnosti *dobre* misli devet stručnih suradnika, dok jedan stručni suradnik smatra da su njihove mogućnosti za nastavak srednjeg obrazovanja *nikakve*. Vezano uz mogućnosti uključivanja u svijet rada učenika s nezavršenom srednjom školom, većina stručnih suradnika (dvadeset i dva) smatra da su njihove mogućnosti *slabe*, a četiri da su im mogućnosti *nikakve*, dok tri stručna suradnika smatraju da su njihove mogućnosti u tom pogledu *dobre*. O smanjenim mogućnostima zapošljavanja osoba s nezavršenom srednjom školom upozorava i Matković (2009., 2010.) navodeći da je završavanje srednjeg obrazovanja osnovni uvjet za socijalnu uključenost mladih osoba. Naime, istraživanje o radnim i obrazovnim karijerama mladih u Hrvatskoj, koje je provedeno u okviru aktivnosti Zajedničkog memoranduma o socijalnom uključivanju (JIM), bavi se mogućnostima zapošljavanja osoba u Hrvatskoj nakon završetka obrazovanja. Podaci pokazuju da su mogućnosti zapošljavanja osoba s nezavršenom srednjom školom vrlo slabe, pri čemu se ističe nedostatak učinkovite koordinacije između obrazovnog sustava te privatnog i javnog sektora kao poslodavaca (Matković, 2009.). Dakle, može se reći da su procjene dobivene u našem istraživanju o mogućnostima zapošljavanja mladih bez srednjoškolske razine obrazovanja u skladu s dosadašnjim rijetkim analizama provedenima u nas. Temeljem navedenog, vrijedi istaknuti da su preventivne mjere usmjerene prema učenicima u riziku od ispadanja te strategije za ponovno uključivanje u sustav obrazovanja ispalih učenika iznimno potrebne te da je nužno stvaranje sustava evidentiranja ispalih učenika iz sustava

obrazovanja i njihovog uključivanja u bilo kakav oblik redovnog ili dodatnog obrazovanja koje uključuje do- ili prekvalifikacije radi njihovog pripremanja za ulazak na (legalno) tržište rada.

Specifičnosti rada stručnih suradnika s učenicima u riziku od ispadanja iz škole i učenicima koji su ispali te mogućnosti prevencije ispadanja učenika iz srednje škole

U posljednjem dijelu upitnika stručni suradnici imali su mogućnost dati procjene vezane uz njihov profesionalni angažman kroz različite aktivnosti u radu s učenicima prije njihova ispadanja iz srednje škole. Ispitanici su davali procjene na skali od 1 do 4, pri čemu je vrijednost 1 značila »uopće nisam radio/la«, a 4 »često sam radio/la« s učenicima. Rezultati su pokazali da su sudionici istraživanja najčešće radili s učenicima na ispravljanju negativnih ocjena i smanjivanju broja neopravdanih sati ($M=3,15$), zatim na promjeni njihova ponašanja ($M=3,09$), na ublažavanju posljedica narušenih obiteljskih odnosa ($M=2,52$), a očekivano najmanje na ublažavanju posljedica niskog ekonomskog statusa obitelji učenika ($M=1,88$). Ove izjave ispitanika pokazuju da su stručni suradnici najviše svog angažmana usmjerili na poboljšanje školskog uspjeha učenika kako bi se ostvarile pretpostavke za nastavak njihova obrazovanja. Vidljivo je također da su stručni suradnici veliku važnost dali obiteljskim prilikama učenika u riziku od ispadanja te prepoznali obiteljske odnose kao važan čimbenik za stvaranje podržavajućih okolnosti za uspješno ispunjavanje školskih obveza učenika. Već su prethodni podaci pokazali da ispadanje učenika iz škole nije jednodimenzionalan već vrlo složen fenomen koji je nerijetko praćen poteškoćama s kojima se učenik suočava na obrazovnoj, ponašajnoj, obiteljskoj i vršnjačkoj razini.

Takve složene okolnosti stavljaju pred današnji obrazovni sustav niz izazova kako za učenike i njihove roditelje tako i za nastavnike i stručne suradnike škole. Neki podaci pokazuju da s obzirom na multidimenzionalnost problema učenika u riziku neki profesori i stručni suradnici nisu dovoljno stručno osposobljeni kako bi učinkovito i pravovremeno odgovorili na aktualne probleme učenika. Osim toga, za aktivno i sustavno rješavanje nekih problema nemaju ni dovoljno vremena (Majdak, Kudek Mirošević i Leutar, 2013.). Potreba za radom na ublažavanju posljedica narušenih odnosa u obitelji učenika još jednom potvrđuje potrebu za uključivanjem stručnjaka koji se bave obiteljskom problematikom i problemima djece i mladih u stručni tim škole. Stoga bi sustavno uvođenje profesije socijalnog rada u stručni tim škole, kao i povećanje broja stručnih suradnika osobito u školama u kojima je rizik od ispadanja zastupljeniji, bilo jedno od mogućih načina preveniranja rizika od ispadanja učenika iz srednjih škola. Naime, nedostatak zaposlenih školskih socijalnih radnika i slaba suradnja škole s centrima za socijalnu skrb, o čemu se stručni suradnici u ovom istraživanju izjašnjavaju, zamagljuje uvid u dio problematike vezan uz tako važan obiteljski kontekst učenika te značajno oslabljuje kvalitetu rada s učenicima s problemima u školovanju i njihovim obiteljima.

Stručni suradnici također su svjesni da je pomoć učenicima koji su u riziku od ispadanja iz srednje škole potrebna i izvan škole te da postoji potreba za pružanjem dodatne pomoći mladima koji imaju problema u ispunjavanju školskih obveza. Spremnost za dodatnim angažmanom izvan škole u svrhu pomoći učenicima koji su u takvoj situaciji izrazilo je devetnaest stručnih suradnika (za kategoriju *spreman* izjasnilo se šesnaest, u *potpunosti spreman* tri stručna suradnika), dok je manju razinu spremnosti

za dodatnim angažmanom izrazilo sedam stručnih suradnika. *Nespremnost* za ulaganjem dodatnog napora u radu s učenicima koji su u riziku od ispadanja iz srednje škole izražava pet stručnih suradnika i to uglavnom zbog visoke opterećenosti aktualnim obvezama u školi.

Stručni suradnici ujedno iskazuju da postoji spremnost škole da se uključi u dodatne aktivnosti za pružanje potpore mladima koji imaju problema u savladanju školskih obveza i u riziku su od ispadanja iz srednjeg obrazovanja o čemu izvještava trideset i jedan stručni suradnik. Na pitanje o njihovom dosadašnjem sudjelovanju u rješavanju problema mladih koji su u riziku od ispadanja iz škole dvadeset i osam stručnih suradnika izvještava da su najviše radili na razini škole, a da su s tom svrhom s kolegama razmjenjivali iskustva i profesionalnu pomoć izvještava četrnaest stručnih suradnika, dok su najmanje na rješavanju ovog problema surađivali s tijelima lokalne samouprave o čemu izvještavaju dva stručna suradnika.

Na otvoreno pitanje o provedbi preventivnih aktivnosti vezanih uz ispadanje učenika iz srednjeg obrazovanja koje bi se provodile **na razini škole** stručni suradnici smatraju da bi na tome trebali raditi najprije razrednici, zatim stručni suradnici, pa pedagog, ravnatelj, stručno vijeće, te predmetni profesori. Vezano uz ove podatke, važno je istaknuti da je za uspješan preventivni rad na ovoj problematici nužan timski rad svih stručnjaka zaposlenih u školi te individualni pristup učeniku kroz razumijevanje njegovih potreba i mogućnosti. Kao bitne smjernice za rad s učenicima u riziku od ispadanja iz škole stručni suradnici navode pravovremeno otkrivanje rizika za nastavak školovanja i reagiranje na sva odstupanja u ponašanju učenika, pružanje konkretne pomoći učenicima, više razgovora s učenikom i njegovim roditeljima te

nužnost suradnje s roditeljima i nadležnim centrom za socijalnu skrb. Nadalje, sudionici istraživanja smatraju važnim formiranje timova stručnih suradnika na razini škola te modernizaciju programa, omogućavanje promjena i prilagodbe nastavnog programa u slučaju kada je učenik upisan u obrazovni program za zanimanje za koje nema dovoljnu motivaciju i interes.

Na otvoreno pitanje o **razini suradnje s obitelji** stručni suradnici odgovaraju da bi u sklopu preventivnih aktivnosti ispadanja učenika iz srednjeg obrazovanja najprije trebali raditi razrednici i stručni suradnici, ali da je u taj rad potrebno pravovremeno uključiti i centre za socijalnu skrb, koji bi specifičnim mjerama i intervencijama učinkovito djelovali na poboljšanje kvalitete obiteljskih prilika učenika. Osim toga, da bi preventivni rad imao odgovarajuće učinke, prema mišljenju stručnih suradnika, on bi svakako trebao biti usmjeren na upoznavanje roditelja s problemom učenika koji je vezan uz njegove ocjene i ponašanje, uz osvještavanje izvjesnosti ispadanja učenika i posljedica ispadanja, kao i na usmjeravanje roditelja na određene programe osnaživanja njihovih roditeljskih kompetencija. Naime, većina stručnih suradnika, njih dvadeset dva, smatra da su roditeljske kompetencije učenika koji su ispali iz srednjih škola *niske*, dok svega sedam suradnika smatra da su *dobre*. Topao, usmjeravajući i podržavajući odnos roditelja prema djetetu u mnogim će područjima njegova razvoja biti od velike važnosti, pa tako i u području obrazovanja. Osobni stav roditelja prema obrazovanju i znanju te njihovo vrednovanje različitih sposobnosti stečenih obrazovanjem mogu djelovati na razinu poticanja vlastitog djeteta na učenje, pa time i na djetetovu motivaciju ili nezainteresiranost za školovanje. Stoga kao poželjne roditeljske kompetencije za uspješnost njihove djece u školi potrebno je istaknuti nekoliko bit-

nih čimbenika, a to su: iskazivanje interesa roditelja za permanentnim obrazovanjem i visoko vrednovanje znanja, poticanje djeteta na učenje i interes za školu, poticanje djeteta na znatiželju i istraživanje, pohvaljivanje djeteta kada postigne dobar uspjeh u školi, omogućavanje djetetu bavljenje onim područjima, odnosno predmetima koji ga interesiraju i u kojima je uspješan te osvještavanje spoznaje da ne mora u svemu ili nečemu biti najbolji, ali da obrazovanje i znanje daju veće šanse za bolju budućnost.

Na području suradnje s roditeljima stručni suradnici uočavaju probleme koji nastaju kako zbog administrativnih poteškoća (puno vremena utrošeno na dopisivanje s roditeljima i ostalim stručnim službama) tako i zbog nezainteresiranosti i nedovoljne angažiranosti roditelja oko njihovog djeteta. Stoga oni predlažu organiziranje radionica koje bi bile namijenjene roditeljima i djeci u svrhu jačanja suradnje i motiviranosti za pružanje konstruktivne pomoći učeniku. U tom kontekstu, stručni suradnici također prepoznaju osobne potrebe za dodatnim znanjima kako bi što učinkovitije mogli odgovoriti na složenu problematiku s kojom se svakodnevno susreću u direktnom radu s učenicima i njihovim roditeljima. Tako procjenjuju da su im potrebna različita dodatna znanja iz područja teorije izbora, preventivnog rada, supervizije, tehnike motivacije i psihoterapijske metode. Također, navode da su im potrebna specifična znanja iz područja komunikacije, rada s rizičnom djecom, tehnike i metode rada na motivaciji učenika za školovanje, te edukacije iz socijalne pedagogije.

Osim stručnog rada na razini škole u rješavanju problema vezanih uz čimbenike rizika vezanih za ispadanje učenika važna je i **suradnja s različitim institucijama**. Na otvoreno pitanje o razini suradnje s institucijama stručni suradnici odgovaraju da bi prije svih pravovremeno trebali

djelovati centri za socijalnu skrb i školska medicina. No, smatraju da je ključno da s intervencijom započne ona razina stručne pomoći koja je prva uočila potrebu za stručnim djelovanjem. Pri tome važan aspekt preventivnog djelovanja od ispadanja učenika iz srednje škole stručni suradnici prepoznaju u dobrom odabiru zanimanja i srednje škole u kojoj se učenik za to zanimanje obrazuje. Stoga je uloga službe za profesionalnu orijentaciju u odabiru zanimanja vrlo značajna. Naime, prema iskustvu stručnih suradnika učenici koji su u riziku od ispadanja iz srednjeg obrazovanja često su odabrali školu koja nije primjerena njihovim mogućnostima i sposobnostima, a često niti njihovim afinitetima. Stručni suradnici također ističu potrebu za većim praćenjem učenika koji su u riziku od ispadanja nakon ispisivanja iz škole. Vezano uz djelatnost centara za socijalnu skrb, stručni suradnici uočavaju poteškoće u suradnji s tom institucijom, a koje se u prvom redu odnose na sporost intervencija zbog radne preopterećenosti stručnjaka u centrima, što im ne ostavlja dovoljno vremena da se bave i ovom tematikom. U ovom kontekstu, svakako treba naglasiti potrebu za sustavnijim uključivanjem socijalnih radnika u rad s obiteljima učenika koji su u riziku od ispadanja, samim učenikom i djelatnicima škole, pri čemu su metode procjena potreba i rizičnih čimbenika, planiranje intervencija i njihova evaluacija uz intenzivnu i koordiniranu suradnju s različitim resursima lokalne zajednice, neki od važnijih temelja za ublažavanje djelovanja rizika od ispadanja učenika iz obrazovnog sustava (Dupper, 2003.).

Nadalje, vezano uz spremnost stručnih suradnika za dodatnim osobnim angažmanom na preventivnim aktivnostima koje bi se odvijale izvan škole njihovi odgovori na ovo otvoreno pitanje pokazuju da su se oni spremni dodatno angažirati. Pojedini

stručni suradnici samoinicijativno i bez profesionalne pozadine i podrške već rade na tome odlazeći u dom obitelji učenika gdje razgovaraju s članovima obitelji o aktualnim problemima vezanim uz rizike njihova djeteta da ispadne iz škole te o potrebi za njihovom boljom suradnjom sa školom. No, s obzirom na postojeći obim posla stručnih suradnika koji je većim dijelom usmjeren na obveze učenika vezane uz školu, njima ne ostaje puno vremena za dodatni angažman u rješavanju ove problematike. Osim toga, oni smatraju da je rizik za djecu od ispadanja iz srednjeg obrazovanja vezan uglavnom za neodgovarajuće školsko usmjerenje učenika, njegovu nemotiviranost za obrazovanje u dotičnoj školi i za probleme u obitelji učenika, pa je upravo na ovim segmentima funkcioniranja učenika potrebno usmjeriti preventivne aktivnosti. Vezano uz procjenu koliko su preventivni programi ispadanja učenika iz srednjeg obrazovanja organizirani u školi i lokalnoj zajednici, stručni suradnici iskazuju da takvih programa uglavnom nema, što smatra 18 stručnih suradnika, a oni koji postoje se prema njihovom mišljenju najviše provode u školi, što smatra 13 stručnih suradnika. 4 suradnika smatraju da se takve aktivnosti provode u različitim udrugama, a da se one provode na razini grada i lokalne zajednice smatra 3 stručna suradnika.

Prema mišljenju stručnih suradnika, škole su spremne pružiti dodatnu pomoć i podršku učenicima koji su u riziku od ispadanja, te prema njihovim izjavama neke škole već surađuju s nekim nevladinim udrugama, ali smatraju da to nije dovoljno za sustavni preventivni rad, već je potrebno u školama zaposliti više stručnih suradnika. Stručni suradnici izjavljuju da bi škola organiziranjem različitih nenastavnih sadržaja kao što su, primjerice, dani s knjigom, rekreacijski dan, fašnik, božićni sajam i slično mogle stvoriti pozitivno školsko ozračje

približavanjem nekih sadržaja učenicima i uključivanjem učenika u iste te time motivirati učenike za školska zbivanja, nastavne aktivnosti i nastavak obrazovanja.

I zaključno, kada je riječ o procjeni stručnih suradnika koliko je ispadanje učenika iz srednjih škola ozbiljan problem, čak njih 31 (od 32) smatra da je to problem s kojim bi se trebala baviti šira društvena zajednica. Kao ideju o socijalnoj inovaciji u prevenciji ovog problema stručni suradnici navode da bi bilo potrebno osnovati udrugu koja bi davala besplatnu pomoć i konzultacije u vidu savjetodavnog rada te koja bi osiguravala psiho-socijalnu podršku i organizirala edukacije za učenike, roditelje i profesore. U tom kontekstu, stručni suradnici vide potrebu za osnivanjem savjetodavne službe u lokalnoj zajednici za mlade koji su u riziku od ispadanja i one koji su ispali iz sustava obrazovanja, gdje bi se oni mogli obratiti za pomoć i informirati se o njihovim mogućnostima nastavka obrazovanja. Također, stručni suradnici ističu nužnost reforme obrazovnog sustava tako da on postane primjereniji potrebama suvremenog društva, djece i mladih, te potrebu da srednjoškolsko obrazovanje postane obvezno.

OGRANIČENJA ISTRAŽIVANJA

Ovo istraživanje ima neka ograničenja koja svakako treba uzeti u obzir pri interpretaciji i tumačenju rezultata istraživanja. Kao prvo, radi se o istraživanju provedenom na području Grada Zagreba pa se rezultati ne mogu generalizirati i interpretirati kao pojavnost na društvenoj razini. Također, u istraživanju su kao sudionici sudjelovali stručni suradnici u srednjim školama koje su imale iskustva u radu s učenicima koji su u riziku ili su ispali iz srednje škole. Prema tome, uzorak škola je ovdje već bio selekcioniran, a to da su upitnike popunjavali stručni suradnici u selekcioniranim srednjim školama predstavlja dodatno ograničenje za ovo istraživanje. Imamo, dakle, podatke koje su stručni suradnici u određenim srednjim školama na području Grada Zagreba dali temeljem evidencije škole, tj. e-matice i podatke koje su stručni suradnici dali temeljem svog iskustva u radu s učenicima koji su bili u riziku i ispali su iz srednje škole. Stručni suradnici dali su svoje mišljenje i stavove temeljene na osobnom iskustvu rada s tim učenicima i njihovim obiteljima i vršnjacima te temeljem iskustva škole kao obrazovne institucije koju su ti učenici pohađali. Stoga smo svjesni kako iskazi stručnih suradnika o postavljenim pitanjima ne znače da je stvarno stanje isključivo kakvim ga oni procjenjuju ili da su stvarni čimbenici vezani uz ovu tematiku isključivo takvi, jer su dobiveni rezultati upravo percepcija stručnih suradnika i njihove subjektivne procjene.

U hrvatskoj znanstvenoj literaturi postoji manji broj radova koji problematiziraju ispadanje učenika iz srednjoškolskog sustava u RH. Objavljeni radovi uglavnom temeljem statističkih podataka domaćih i stranih izvora prikazuju stanje u nas i kompariraju ga sa stanjem u zemljama regije i Europske unije (primjerice Matković, 2009., 2010.; Strugar, 2011.; Jugović i Doolan, 2013. i dr.). Također, postoje istraživanja koja u svom uzorku uključuju osobe bez srednje škole, ali su vrlo rijetka pri čemu vrijedi istaknuti, primjerice, istraživanje provedeno u okviru dva projekta »Modeli obveznog srednjoškolskog obrazovanja« i »Kvaliteta života i rizik od socijalne isključenosti u Hrvatskoj« (Milas, Ferić i Šakić, 2010.; Brajša-Žganec i Merkaš, 2010. i drugi). Osim toga, kod nas osobito nedostaju istraživanja sa stručnim suradnicima škola koji rade s učenicima u riziku od ispadanja ili onim učenicima koji su ispali iz škole, a koji su važni subjekti u procesu rada s učenikom na ublažavanju rizika od

ispadanja iz srednje škole, kao i istraživanja koja bi uključivala učenike koji imaju iskustvo ispadanja i članove njihove bliže okoline (roditelje, vršnjake). Stoga smo u našem istraživanju htjeli obuhvatiti upravo stručne suradnike kao najrelevantnije profesionalce u srednjim školama koji temeljem direktnog rada s učenicima, njihovim roditeljima i nastavnicima mogu dati svoje procjene o ovoj temi, iako potpuno svjesni nekih ograničenja istraživanja koja proizlaze iz ovako prikupljenih podataka (osobito vezano uz procjenu vrijednosti, potreba i interesa mladih).

Prema planu naših istraživačkih aktivnosti, sljedeći korak u istraživanju ove teme svakako bi bilo istraživanje u kojem bi sudjelovali učenici s iskustvom ispadanja iz srednje škole, zatim njihovi roditelji i vršnjaci, kao i nositelji nacionalnih programa za razvoj obrazovanja budući da se u dosadašnjim dokumentima te vrste ispadanje učenika još uvijek ne prepoznaje kao ozbiljan problem (Vlada Republike Hrvatske, 2013.). Stoga, ovo istraživanje koje je provedeno na uzorku stručnih suradnika srednjih škola, kako je najavljeno u *Uvodu u istraživanje teme*, jedna je od planiranih istraživačkih aktivnosti koje će se odraditi u svrhu dobivanja cjelovitije slike slojevitog problema ispadanja učenika iz srednjeg obrazovanja u nas.

Također, ovo istraživanje nije imalo za cilj ispitivati razlike u odgovorima sudionika niti su vršene analize kojima bi se moglo razlikovati ili povezivati pojedine odgovore. Cilj je bio dobiti uvid u percepciju stručnih suradnika kao najrelevantnijih i najpoznatijih stručnjaka da temeljem osobnog profesionalnog iskustva rada s učenicima koji ispadaju iz srednje škole daju podatke od kojih bismo krenuli dalje u sljedećim istraživanjima.

Stoga smatramo da su podaci dobiveni ovim istraživanjem vrijedni i prvi korak k

širem i konkretnijem istraživanju ove problematike u Hrvatskoj, a u svrhu zagovaranja potreba i interesa ove ranjive skupine našeg društva.

ZAKLJUČNA RAZMATRANJA

Ispadanje učenika iz srednjoškolskog obrazovanja u Hrvatskoj je unatoč trendu opadanja broja ispalih učenika u razdoblju od 1998. do 2008. godine i dalje prisutan fenomen u hrvatskim školama i hrvatskom društvu, pri čemu se stopa kreće oko 7% (Matković, 2010.). Prema dobivenim skupnim podacima ovog istraživanja, u srednjim školama na području Grada Zagreba u razdoblju od šest školskih godina zabilježeno je od 4,8% do 6,4% učenika koji su ispali iz srednjih škola, ovisno o školskoj godini. Postotak učenika koji su ispali očekivano je znatno veći u strukovnim školama nego u gimnazijama, a najveći postotak zabilježen je u trogodišnjim strukovnim školama od 9% do čak 16,2% pri čemu je znatno veći udio učenika nego učenica koji su ispali. Razlozi ispadanja učenika koje stručni suradnici navode su negativne ocjene, velik broj neopravdanih sati, neprimjereno vladanje, narušeni obiteljski odnosi, nizak socio-ekonomski status obitelji učenika te niska motivacija za učenje i školski program.

Domaće i strane studije (Kieselbach, 2003.; Rumberger, 2011.; Matković, 2009., 2010.; Milas, Ferić i Šakić, 2010.; Koller Trbović, Žižak i Jeđud, 2009.) pokazale su da nizak obrazovni status pojedinaca, što uključuje nezavršavanje srednjeg obrazovanja, bitno doprinosi njihovoj manjoj konkurentnosti na sve zahtjevnijem tržištu rada, pa time i manjoj mogućnosti trajnijeg zapošljavanja, što dovodi do povećanja rizika od nezaposlenosti i socijalne isključenosti. Promatrajući populaciju mladih koji ispadaju iz srednjoškolskog sustava i koji su uglavnom u dobi 16-19 godina, na-

vedenim rizicima kojima su izloženi vrijeđi dodati još i rizike od njihova ulaska u različite ovisnosti, zatim u društvo s lošim utjecajem na njihovo ponašanje i njihovu osobnost, kao što je ulazak u delinkventno ponašanje, u kriminalne radnje i u sukob sa zakonom.

Zbog svega prethodno navedenog, ovim istraživanjem željela se otvoriti rasprava o poteškoćama koje se javljaju u rješavanju pojedinih okolnosti i rizika koji dovode do ispadanja učenika iz srednjoškolskog obrazovanja te o mogućim mjerama za prevenciju rizika od ispadanja učenika i mogućnostima njihove ponovne integracije u sustav obrazovanja. Pripremajući se za ovo istraživanje, susreli smo se s nekoliko različitih podataka koji pokazuju udio ispalih učenika unazad desetak godina. Primjerice, podaci Vlade RH za razdoblje od 1998. do 2008. godine koji pokazuju da je stopa ispalih učenika od 11% do 7% (Matković, 2010.), što je sukladno podacima Statističkog ljetopisa iz 2001. godine (Ferić, Milas i Rihtar, 2010.), koji pokazuju da 12% učenika jedne generacije ne završava srednju školu. S druge strane, podaci Europske komisije za 2009. godinu pokazuju da je udio ispalih učenika 3,7% uz napomenu istog izvora koji upozorava na metodološke manjkavosti kao što je veličina promatranog uzorka, dok podaci GHK-a (2005.) za 2003. pokazuju da je stopa ispadanja učenika 8,4% (Jugović i Doolan, 2013.).

Stoga smo također ovim radom htjeli upozoriti da bi u proučavanju problema ispadanja učenika iz sustava srednjoškolskog obrazovanja bilo potrebno: 1.) utvrditi egzaktni i transparentan broj učenika ispalih iz srednjoškolskog obrazovanja kao polazišne točke za analizu stanja; 2.) imenovati pouzdani izvor (institucije) koji broj ispalih učenika sustavno evidentira i prati kako za Hrvatsku u cjelini tako za njene pojedine regije, budući da ne postoji

službena evidencija koja raspolaže točnom informacijom što osobe ispale iz sustava obrazovanja rade (nastavljaju školovanje, zapošljavaju se, nezaposlene su, napustile zemlju i dr.); 3.) u okviru obrazovnih i socijalnih politika razviti sustavnu strategiju preveniranja rizika od ispadanja učenika u srednjim školama s definiranim programom rada u suradnji s multidisciplinarnim stručnim timom na razini škole i lokalne zajednice; 4.) provoditi akcijska i longitudinalna istraživanja u svrhu dubljeg razumijevanja složenosti problema ispadanja učenika iz sustava obrazovanja i temeljem toga unaprijediti postojeće strategije razvoja obrazovanja.

Osim toga, ovo istraživanje potvrdilo je neke nalaze prethodnih istraživanja u nas (Matković, 2009., 2010.; Burušić, Babarović i Marković, 2010.) koji govore o rizničnim skupinama učenika koji se najčešće nalaze u skupini »ispadača«, a to su: muški učenici, učenici koji dolaze iz obitelji nižeg ekonomskog statusa, učenici čiji su roditelji nižeg obrazovnog statusa i učenici iz jednoroditeljskih obitelji. To su ujedno i ranjive skupine koje prekidom srednjoškolskog obrazovanja ulaze u rizik socijalne isključenosti, pa bi upravo prema njima bilo potrebno usmjeriti preventivne programe poticanja nastavka školovanja. U tom kontekstu, ovim putem želi se potaknuti razmišljanje o opravdanosti prijedloga da temeljem dosadašnjih iskustva i dobivenih spoznaja ispadanje učenika iz srednjoškolskog obrazovanja u Hrvatskoj prepoznamo kao socijalni problem. Konstruiranje ovog socijalnog problema, kao i razvoj preventivnih programa te programa socijalne integracije ispalih učenika iz škola dogodit će se očito pod utjecajem programa europske socijalne politike.

LITERATURA

- Ajduković, M. (1989). *Vrijednosne orijentacije maloljetnih delinkvenata*. Zagreb: Narodne novine.
- Barlow, J. (2004). *Negative self-image of adolescents foster increasingly damaging behaviors*. Posjećeno 29. 4. 2005. na mrežnoj stranici Sveučilišta u Illinoisu www.news.illinois.edu/NEWS/04/0726peer.html
- Baturina, D., Berc, G., & Majdak, M. (2014). Nevidljiv problem – stvarni rizik: ispadanje učenika iz srednjoškolskog obrazovanja. *Revija za socijalnu politiku*, 21(1), 43-67. doi: 10.3935/rsp.v21i1.1161
- Berc, G. (2005). *Usporedba kulture provođenja slobodnog vremena roditelja i njihove djece* (Magistarski rad). Filozofski fakultet, Zagreb.
- Berc, G., & Buljevac, M. (2007). Slobodno vrijeme mladih – preventivni aspekti. *Dijete i društvo*, 9(1), 25-49.
- Bežovan, G., & Zrinščak, S. (2007). *Civilno društvo u Hrvatskoj*. Zagreb: Naklada Jesenski i Turk, Hrvatsko sociološko društvo.
- Brajša-Žganec, A., & Merkaš, M. (2010). Razlike u nekim individualnim i obiteljskim obilježjima između zaposlenih i nezaposlenih mladih bez završene srednje škole. *Društvena istraživanja*, 19(4-5), 691-708. Dostupno na <http://hrcak.srce.hr/file/90531>
- Burušić, J., Babarović, T., & Marković, N. (2010). Koliko daleko padaju jabuke od stabla? Odnos obrazovanih postignuća djece i obrazovne razine njihovih roditelja. *Društvena istraživanja*, 19(4-5), 709-730. Dostupno na <http://hrcak.srce.hr/file/90534>
- Cajner Mraović, I. (1995). *Poremećaji u ponašanju i obiteljske prilike maloljetnih počinitelja kaznenih nasilničkih i nenasilničkih krivičnih djela*. Zagreb: Visoka policijska škola MUP-a RH, Fakultet za defektologiju Sveučilišta u Zagrebu.
- Campbell, L. (2003). As strong as the weakest link: Urban high school dropout. *High school journal*, 87(2), 16-24. doi: 10.1353/hsj.2003.0021
- Commission Recommendation of 20 February 2013 - Investing in children: breaking the cycle of disadvantage. *Official Journal of the European Union* (2013/112/EU).
- Družić-Ljubotina, O. (2004). *Socijalna, nepravda, struktura vrijednosti i faktori uspjeha u životu mladih* (Magistarski rad). Filozofski fakultet, Zagreb.
- Dupper, D. R. (1994). Reducing out-of-school suspensions: A survey of attitudes and barriers. *Children & Schools*, 16(2), 115-123. doi: 10.1093/cs/16.2.115
- Dupper, D.R. (2002). *School social work: Skills and interventions for effective practice*. New York: John Wiley & Sons.
- Esping-Andersen, G. (2002). A child-centered social investment strategy. In G. Esping-Andersen, D. Gallie, A Hemerijck & J. Myles (Eds.), *Why we need a new welfare state?* (pp. 26-67). Oxford: Oxford University Press.
- Eurofound (2012). *NEETs – Young people not in employment, education or training: Characteristics, costs and policy responses in Europe*. Luxembourg: Publications Office of the European Union, European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions. Dostupno na http://eurofound.europa.eu/sites/default/files/ef_publication/field_ef_document/ef1254en.pdf
- European Commission (2011). *Reducing early school leaving*. Commission Staff Working Paper. Accompanying document to the Proposal for a Council Recommendation on policies to reduce early school leaving. [SEC(2011)96], 26 Jan 2011. Dostupno na ec.europa.eu/social/BlobServlet?docId=9591&langId=en
- European Commission (2013). *Progress in tackling early school leavers and raising higher education attainment – but males are increasingly left behind*. Posjećeno 25. 04. 2013. na http://europa.eu/rapid/press-release_IP-13-324_en.htm
- European Parliament (2012). *Report on social investment pact - as a response to the crisis*. (2012/2003(INI)). Strasbourg: Committee on Employment and Social Affairs.
- Farrington, D. (1988). Age and crime. In M. Tonry & N. Morris (Eds.), *Crime and Justice* (vol. 7) (pp. 189-251). Chicago: University of Chicago Press.
- Ferić, I., Milas, G., & Rihtar, S. (2010). Razlozi i odrednice ranoga napuštanja školovanja.

- Društvena istraživanja*, 19(4-5), 621-642. Dostupno na <http://hrcak.srce.hr/file/90522>
- Flaker, V., & Grebenc, V. (2005). *Oblikovanje sistema indikatorjev za ugotavljanje potreb ljudi po vrsti in količini posameznih storitev in razvoja novih oblik storitev/pomoči na področju socialnega varstva v Ljubljani*. Ljubljana: Fakulteta za socialno delo.
- Grebenc, V., Kvaternik, I., Kodele, T., & Rihter, L. (2010). *Pogovarjajmo se: skupnostni pristup v šoli*. Ljubljana: Fakulteta za socialno delo.
- Ilišin, V. (2002). Interesi i slobodno vrijeme mladih. U V. Ilišin & F. Radin (ur.), *Mladi uoči trećeg milenija* (str. 269-302). Zagreb: Institut za društvena istraživanja, Državni zavod za zaštitu obitelji, materinstva i mladeži.
- Ilišin, V. (2003). Mediji u slobodnom vremenu djece i komunikacija o medijskim sadržajima. *Medijska istraživanja*, 9(2), 9-34. Dostupno na <http://hrcak.srce.hr/file/36721>
- Ilišin, V., Bobinac, Marinović, A., & Radin, F. (2001) *Djeca i mediji: uloga medija u svakodnevnom životu djece*. Zagreb: Državni zavod za zaštitu obitelji, materinstva i mladeži, Institut za društvena istraživanja.
- Ilišin, V., Bouillet, D., Gvozdanović, A., & Potočnik, D. (2013). *Mladi u vremenu krize: prvo istraživanje IDIZ-a i Zaklade Friedrich Ebert o mladima*. Zagreb: Institut za društvena istraživanja, Friedrich Ebert Stiftung.
- Ilišin, V., & Radin, F. (2007). *Mladi: problem ili resurs*. Zagreb: Institut za društvena istraživanja.
- Jugović, I., & Doolan, K. (2013). Is there anything specific about early school leaving in Southeast Europe? A Review of Research and Policy. *European Journal of Education*, 48(3), 363-377. doi: 10.1111/ejed.12041
- Sum, A., Khatiwada, I., McLaughlin, J., & Palma, S. (2009). *The consequences of dropping out of high school*. Boston: Northeastern University. Dostupno na http://www.northeastern.edu/elms/wp-content/uploads/The_Consequences_of_Dropping_Out_of_High_School.pdf
- Kieselbach, T. (2003). Youth unemployment and the risk of social exclusion: Comparative analysis of qualitative data. In A. L. Blasco, W. McNeish & A. Walther (Eds.), *Young People and contradictions of inclusion: Towards integrated transition policies in Europe* (pp. 43-65). Bristol: Policy Press.
- Koller-Trbović, N., Žizak, A., & Jeđud, I. (2008). Nezaposlenost i socijalna isključenost mladih u Hrvatskoj: perspektiva nezaposlenih mladih u riziku ili s poremećajima u ponašanju. *Kriminologija i socijalna integracija*, 17(2), 87-103. Dostupno na <http://hrcak.srce.hr/file/70028>
- Kranželić Tavra, V., & Bašić, J. (2005). Školski neuspjeh i napuštanje škole. *Dijete i društvo*, 7(1), 15-28.
- Kritikos, E., Ching, C., & GHK (2005). *Study on access to education and training, basic skills and early school leavers* (Ref. DG EAC 38/04). Lot 3: Early School Leavers. Final Report. Dostupno na http://www.equal-youth.ie/pdfs/6_Euro%20ESL.pdf
- Lacković Grgin, K. (2005). *Psihologija adolescencije*. Jastrebarsko: Naklada Slap.
- Lister, R. (2010). *Understanding theories and concepts in social policy*. Bristol: Policy Press.
- Majdak, M. (2004). *Utjecaj promjene mjesta prebivališta obitelji na obilježja delinkventne aktivnosti maloljetnika* (Magistarski rad). Filozofski fakultet, Zagreb.
- Majdak, M. (2009). *Stigmatiziranost i slika o sebi maloljetnih delinkvenata* (Doktorska disertacija). Pravni fakultet, Studijski centar socijalnog rada, Zagreb.
- Majdak, M., Kudek Mirošević, J., & Leutar, Z. (2013). *Bihevioral problems of children and teachers needs in Primary schools in Croatia*. Izlaganje na 2. međunarodnoj znanstvenoj konferenciji Pedagogija, obrazovanje i nastava. Mostar, 21.-23. ožujka 2013.
- Majurec, M., & Brlas, S. (2001). Slobodno vrijeme učenika: način provođenja slobodnog vremena, zadovoljstvo i potrebe. *Život i škola*, 47(6), 61-70.
- Maravić, J. (2006). *Problemi u ponašanju*. Posjećeno 08.07.2013. na http://www.skole.hr/nastavnici/strucni-suradnici?news_id=245f
- Matković, T. (2009). *Mladi između obrazovanja i zapošljavanja: isplati li se školovati?*. Zagreb: UNDP.

- Matković, T. (2010). Obrazovanje roditelja, materijalni status i rano napuštanje školovanja u Hrvatskoj: trendovi u proteklom desetljeću. *Društvena istraživanja*, 19(4-5), 643-667. Dostupno na <http://hrcak.srce.hr/file/90525>
- Milas, G., & Ferić I. (2009). Utječe li produljenje obveznoga školovanja na smanjenje stope ranog prekidanja školovanja?. *Društvena istraživanja*, 18(4-5), 649-671. Dostupno na <http://hrcak.srce.hr/file/66595>
- Milas, G., Ferić I., & Šakić, V. (2010). Osuđeni na socijalnu isključenost? Životni uvjeti i kvaliteta življenja mladih bez završene srednje škole. *Društvena istraživanja*, 19(4-5), 669-689. Dostupno na <http://hrcak.srce.hr/file/90528>
- Nacionalni program mjera za uvođenje obveznog srednjoškolskog obrazovanja. *Narodne novine*, br. 71/2007.
- Polidano, C., Tabasso, D., & Tseng, Yi-P. (2012). A second chance at education for early school leavers. *IZA Discussion Paper* No. 6769. Dostupno na <http://ftp.iza.org/dp6769.pdf>
- Puhovski, J., Rabotek-Šarić, Z., Sakoman, S., & Brajša-Žganec, A. (2002). Stilovi roditeljskog odgoja, slobodno vrijeme i rizično ponašanje mladih. *Društvena istraživanja*, 11(2-3), 239-260. Dostupno na <http://hrcak.srce.hr/file/30831>
- Previšić, V. (2000). Slobodno vrijeme između pedagoške teorije i odgojne prakse. *Napredak*, 141(4), 403-410.
- Puljiz, V., & Živčić, M. (2009). *Međunarodne organizacije o obrazovanju odraslih*. Zagreb: Agencija za obrazovanje odraslih.
- Radin, F. (2002). Vrijednosne hijerarhije i strukture. U V. Ilišin & F. Radin (ur.), *Mladi uoči trećeg milenija* (str. 47-77). Zagreb: Institut za društvena istraživanja, Državni zavod za zaštitu obitelji, materinstva i mladeži.
- Rumberger, R. W. (2011). *Dropping out: Why students drop out of high school and what can be done about it*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Spector, M., & Kitsuse, J. I. (2001). *Constructing Social Problems*. New Brunswick, NJ: Transaction Publishers.
- Strugar, V. (2011). *Zatvorena vrata budućnosti - rano napuštanje srednjoškolskog obrazovanja*. Bjelovar: HAZU.
- Vlada Republike Hrvatske (2013). *Strategija obrazovanja, znanosti i tehnologije - Radni materijal*. Dostupno na <https://vlada.gov.hr/UserDocsImages/ZPPI/Strategije/Strategija%20obrazovanja,%20znanosti%20i%20tehnologije%20%28radni%20materijal%29.pdf>

Summary

PERSPECTIVE OF PROFESSIONAL ASSOCIATES ON SECONDARY SCHOOL DROP-OUTS AS A NEW SOCIAL PROBLEM

**Gordana Berc
Marijana Majdak
Gojko Bežovan**

*Department of Social Work, Faculty of Law, University of Zagreb
Zagreb, Croatia*

This paper deals with the secondary school drop-outs through a short analysis of the Croatian and the EU context and through the study which was carried out in 32 secondary schools of different orientations (grammar schools and four-year vocational and three-year vocational secondary schools) in the city of Zagreb. The aim of the study was to expand the framework for understanding the circumstances and risks that lead to students dropping out of secondary school education, to find out the possibilities of their reintegration into the education system or in one of the existing forms of education and employment possibilities, as well as to encourage consideration of drop-out prevention strategies and re-inclusion of drop-out students in the education system. The survey was conducted by interviewing professional associates of those schools that have dropout students in their records and professionals who work daily with students at risk of dropping-out.

According to the records of high schools during the period from the school year 2006/2007 to 2011/2012, the largest share of drop-out students was registered in vocational schools (9.0 to 16.2%), and male students were significantly more frequent than female students (three times). According to professional associates' perception, three most common causes of drop-out of students are: negative ratings, frequent truancy and behavioral problems. Professional associates report that options of drop-out students for re-inclusion in the educational system are very weak, and the possibilities of their entry into the labor market are also weak. In the opinion of professional associates, drop-out preventive activities should be more focused on individual work with a student, a better collaboration with students' families and centers for social welfare. Also, timely detection of the risks of dropping-out, team work as well as improved cooperation with the ministry careers should be achieved. Professional associates recognized secondary school drop-out as a serious social problem. They also estimated that more prevention programs at the national level should be applied in order to reduce the risk of students' dropping out and to develop the strategy for the timely re-inclusion of drop-out students in the educational system and their adequate preparation for the labor market.

Key words: secondary school education, drop-out, causes, social problem.